

Oberst Hans Friis og Den Hørningske Stiftelse.

Af Forstander, cand. theol. A. T. Høy.
Hørning Kirke og Hospital.

FOLK' der færdes paa Landevejen Randers Æbeltoft, vil en 12-13 Km. fra Randers lægge Mærke til et anseligt Kirkespir, der i en Afstand af 1 Km. Vest for Vejen hæver sig op over de omgivende Træer. Den Vejfarende, der har Interesse for paa sin Tur at tage alt med, der ligger noget ud over det almindelige, bør bøje af fra Landevejen og sætte sin kurs mod Kirkespiret. Paa 10 Minutter vil en Fodgænger naa Kirken, der ligger i den østlige Udkant af Lanrlsbyen Hørning, og han vil rimeligvis faa Lyst til at se den smukke Kirkebygningens Indre. Han vil ikke fortryde dette Besøg, da han herved vil stifte Bekendtskab med en af vort Lands smukkeste Landsbykirker.

Den første Kirke paa dette Sted blev opført af Træ snart efter, at Kristendommen var begyndt at vinde Indpas her i Landet. Sagkundskaben slutter dette af et Fund, der blev gjort, da den nuværende Kirke i Aarene 1886-88 blev underkastet en gennemgribende Restauration, Ved Nedtagelsen af Kirkens mod Syd vendende Kvaderstensmur fandt Haandværkerne mellem denne og den indre Mur et Stykke Egeplanke c. 1 M. langt og 1/2 M. bredt. Det var i 1887. Paa den udvendige Side var udskaaret Ormeslyngninger, vingeløse Drager, gule med røde øjne og Nakketop paa sort Bund, paa Indersiden Bladranker. Det er lignende Motiver og Farver, vi finder i Jællingehøjene. Plankestykket har været en Del af et Hammerbaand paa en enskibet Stavkirke. Men den er ældre end nogen af de norske Stavkirker, der ikke kan føres længere tilbage end Aar 1100.

Hørningplankens Udskaerlinger peger tilbage til irsk:engelsk-nordisk Ornamentik, som den kendes fra den yngre Jernalder og den ældste Middelalder, og der er dem, der mener, at Kirken maa føres helt tilbage til Harald Blaatands Tid, altsaa til ca. 950. Andre, som Kunsthistorikeren Becket, mener dog, at Trækirken ikke kan føres længere tilbage end til 1050. Det har været en ret anelig og smuk Kirke. Han mener, at Træbygningskunsten i det 11. Aarhundrede i Jylland har været under Paavirkning af irsk-angelsaksisk Kunst, da man ikke paa det europæiske Fastland finder noget Sidestykke til den Maade, hvorpaa Hørningplankens Vinrankeblade er formede 1). Denne Trækirke er ca. 1200 bleven afløst af en Stenkirke. som først hen mod Middelalderens Slutning blev forsynet med Korsarme, Hvælvninger og Taarn. Der findes ellers næsten intet af Levninger fra Trækirker i Jylland; men denne Del af Landet, hvor dette Fund fandt Sted, har fra Oldtiden været skovrig; frugtbar og tæt befolket.

Hørningplanken blev skænket til Nationalmusæet, og en Afstøbning af den vil man finde paa det store South-Kensington Musæum i London.

Hørning Kirke var et Præbende til Aarhus Domkapitel og kaldtes Trinitatis Kirke. Den rigt udskaarne Prædikestol blev 1641 skænket af Biskoppen i Ribe, Sognepræsten og Kirkeværge Per Rasmussen Fisker i Gundstrup. Den sjældne og ejendommelige Døbefont blev 1649 skænket til Kirken af Biskop Vinstrup i Lund, der var Indehaver af dette Præbende.

Oberst *Hans Friis* til Hovedgaarden Tustrup, 2 Km. fra Hørning, Hevringholm i Djursland, samt Essenbæk. 6-7 Km. øst for Randers, ejede foruden disse Gaarde med tilhørende Gods tillige 5 Kirker: Hørning, Aarslev, Kristrup, Vivild og Vejlbj. De 2 sidstnævnte ligger nær ved Hevringholm. Det var ham magtpaaliggende at holde sine Kirker i god Stand, og navnlig Hørning Kirke ofrede han store Summer paa. Saaledes lod han den belgiske Billedhugger Thomas Quellinus smykke sit gravkapel, som han lod indrette i Kirkens nordre Korsarm. Det var 1690-91 dette Arbejde udførtes. Oberstens Kiste staar sammen med flere af Slægten under Kapellet. I dette ses hans Statue i Marmor, knælende foran et Krucifiks, og ovenover er der Billeder ligeledes i Marmor af hans 2 Hustruer og hans Datter. Paa en stor Trætavle paa Kapellet's østlige Væg læser man en paa Grundlag af hans egen Beretning affattet Levnedbeskrivelse, og paa den modsatte Væg finder man 2

Tavler, den ene med Kirkens Præsterække efter Reformationen og den anden med nogle Bestemmelser for den Stiftelse, Obersten paatænkte at oprette.

Kapellet adskilles fra Kirkens Langskib ved en Jærnport af ualmindelig Skønhed. Store Valmueblomster med lange Stilke og Blade snor sig mellem Portens Jærntremmer. Hvælvingerne i Kapellet og i den øvrige Del af Kirken blev forsynede med skønne Figurer i højt Relief. Om Quellinus har været medvirkende her, kan ikke afgøres med Sikkerhed. Men Sagkundskaben mener, at meget taler for, at disse Arbejder har været udført af fremragende Kunsthaandværkere under hans Ledelse 1). Det var i Aarene 1690-91 disse Arbejder blev udført i Hørning Kirke. I 1695 udførte han Epitafiet i Auning Kirke for Skeelerne.

Naar man forlader Kirkegaarden, vil man straks paa venstre Haand lægge Mærke til en større Bygning, over hvis Hovedindgang man paa en sort Marmortavle læser, at den blev opført 1880 og indviet den 21. Decbr. samme Aar. Den afløste en gammel Bygning, der laa i den nordvestlige hjørne af kirke gaarden,, men som nu ikke længere fandtes tidssvarende, hvad der ikke kan undre, da den stammte fra Aar 1691. Disse Bygninger skulde være Hjem for dem,, der blev optaget i den Hørningske Stiftelse.

Men inden vi gaar over til at berette denne velgørende stiftelse s Historie, der snartkan vise 250 år tilbage i tiden, vil det være naturligt at give af stifteren, hvis Skæbne ikke var helt almindelig.

Hans Friis' Barndom og første Ungdom.

Oberst Hans Friis tilhører en ældgammel dansk Adelsslægt, der almindelig kaldes Skaktavlfriserne efter deres Vaaben. Dette kunde tyde paa, at den har samme Rod som Rosenkrandserne, der i ældre Tid førte samme Vaaben, og begge Slægter synes at stamme fra Sønderjylland. Niels Friis, Stollig ved Aabenraa, gjorde 1361 Mageskifte med Løgumkloster, og 1460 var en Friis Høvidsmand paa Trøjborg i Vestslesvig. Peter Friis var Bisp paa Børglum 1397 og forsegled dette Aar Kalmarunionen og siden det i Ribe 1421 udstedte Vidnesbyrd om, at Sønderjylland hørte til Danmarks Rige. En Jep Friis nævnes 1456 som Bisp paa Børglum. I 1460 forsegled han Kongens Konfirmation af Hertugdømmernes Privilegier. Jørgen Friis, Bisp i Viborg, var en af Hovedmændene for Oprøret mod Christian den II. Han blev som de andre Bisper sat fast i 1536. Siden blev han forlenet med Vrejlev Kloster. En Broder til ham var Ivar Friis til Haraldskær. Han var med til at forsegle Recessen 1536. Hans 3. Søn, Jørgen Friis, var Lensmand paa Akershus og Statholder i Norge. Dennes Søn, Christian Friis til Kragerup, f. 1591, var 1612-13 Guvernør paa Gulland og udmærkede sig i Kalmarmkrigen. Han var fra 1616 Christian den IV's Kansler. Han fulgte Kongen til Halmstad 1619 for at forhandle med Gustav Adolf, og i 1627-28 underhandlede han i Stockholm med den svenske Regering. Det var ligeledes ham, der i 1629 undertegnede Freden i Lubeck, Han skildres som fintdannet med Interesse for Historie og Litteratur, men ikke nogen stærk Personlighed 1). Han døde 1639 og ligger begravet i Sorø Kirke. En Datter af ham blev gift med Jochum Beck og blev Stammoder til Slægten Beck-Friis i Skaane. En Søn af Rigskansleren, Chr. Friis, tjente med et hvervet Korps paa 2000 Mand under Turenne i Frankrig. Ved sin Hjemkomst blev han Felttøjmester og Lensmand paa Mariager Kloster. I sit Ægteskab med Øllegaard Gyldenstjerne havde han en Datter, Sophia Amalie, der blev gift med Generallojtnant Johan Rantzau til Bramminge, der tidligere havde været gift med hendes Kusine, der var Datter af Oberst Hans Friis, men som døde et Aar efter Ægteskabets Indgaelse.

Den næste af Kanslerens Sønner var Jørgen Friis. Hans Sønner var Christian og Gregers Friis, begge Officerer i Rytteriet. Til dem var det, Hans Friis en 2-3 Aar før sin Død overdrog sine Godser: Tustrup, Hevringholm og Essenbæk.

Kanslerens 3. Søn var Hans Friis. Han har selv skrevet sit Levnedsløb 2). Dette blev af Baron Gyllenkrook til Svenstrup i Skaane, godt 50 Aar efter Friis's Død sendt til det højtansete Tidsskrift Danske Magasin, hvortil maa henvises, da det er for vidtløftigt til at kunne meddeles i sin Helhed her. Magasinet indleder med at meddele, at Friis var vel studeret, vel berejst og af sit Fædreland vel forskyldt, samt udtaler, at der næppe findes Afskrift af denne beskrivelse, og så vidt vides, findes der heller ikke ligprædiken over Forfatteren 1). "Meddelelsen", heddet det videre, "indeholder meget, man ikke finder andet Steds. Det eneste, der maatte

støde, er, at han i visse Tilfælde skriver meget frit og synes misfornøjet med et og andet. Der skal dog ikke forandres noget af denne velsindede Patriots Optegnelser. Det skal alt staa til Ihukommelse af en kæk Officer og bevare hans Navn fra Forglemmelse. Det tjener til hans Undskyldning, at han har skrevet det kort efter sin første Frues Død, da Sindet var i Bevægelse og bekymret".

Levnedsbeskrivelsen begynder saaledes: "Hjælp, Herre Jesus, i min Dødstime og ellers altid, Amen! Anlangende min Herkomst og Indgang i Verden, min Vandring og Pillegrims Gang derudi og saa og min Ende og Udgang deraf igen, da er jeg, Hans Friis, født i København Natten før Hellig tre Kongersdag et Kvarter til 2 efter Midnat den 5. Januar 1625 af højædle Forældre". Herefter nævner han en Del af sine Forfædre. Hans Fader og Farfader er nævnt ovenfor. Hans Farmoder var Else Bjørn til Stenalt. Fru Ida Brok Estrup var hans Farmoders Mormoder. Hans Mormoders Moder var Fru Anna Urne, Engestofte, for blot at nævne nogle faa af hans Aner.

Hans Opdragelse og Oplæring formede sig som for saa mange andre af Adelens Sønner paa den Tid. Han blev under en Privatlærer opdraget hos Prof. Jesper Brochmann fra 1631-39. Derfra kom han paa det adelige Akademi i Sorø, hvor han studerede og "fortsatte sine Excercitier i Ridning, Fægtning og Dands". Kort efter Faderens Død 1639 rejste han med sin ny Hofmester Johan Vilh. Eden af det tyske Kancelli til Universiteterne i Utrecht og Leyden; siden besøgte han Haag, hvor Prinsen af Oranien holdt Hof. Her studerede han Politik. Samme Aar tog han til England, hvor Hofmesteren Korfits Ulfeld og Gregers Krabbe var sendt som Ambassade til den engelske Konge, som da var i London. Han drog derfor dertil og kom saa til at høre til Ambassadens Suite. Siden tog han til Oxford, hvor han opholdt sig nogle Maaneder. Derefter berejste han England og Skotland. I Marts 1641 tog han over til Frankrig, først til Paris og derefter til Angers, hvor han opholdt sig et Aar for at lære Sproget og fortsætte sine "Excercitier". Siden rejste hans Hofmester rundt med ham i Landet, og alt, hvad der kunde faa Betydning for ham, blev studeret. Igen gik Turen til Paris, og efter et helt Aars Ophold der, stod han i Begreb med at rejse til Italien, da hans Moder skrev, at hun ønskede ham hjem. Vejen blev lagt over Brüssel, hvor han besøgte det spanske Hof. Derfra fortsatte han gennem de unerede Provinser. Han kom hjem 1642 og tilsagde straks Christian den 4. sin Tjeneste som Hofjunker. Straks efter blev han sammen med en Broder knyttet til den Ambassade, der under den tyske Kansler Reventlows Ledelse ved det hannoveranske Hof skulde anholde om Kurfyrstens Datter, Sophie Amalies Haand for Christian den 4.s Søn Frederik, den Gang Indehaver af det verdslige Ærkebispedømme Bremen, siden sin Faders Efterfølger som Konge i Danmark. Næppe var han kommen hjem, før han som øverste Kammerjunker blev knyttet til den meget prægtige højt ansete Ambassade, der under Kongens Søn, Grev Valdemar hos Zar Michael Ivanovitz skulde aftale alt fornødent angaaende det Ægteskab, der var bestemt mellem Greven og Zarens Datter. Denne rejse forløb meget dramatisk. Ambassaden forlod København 7. November 1643 med 3 Skibe, der satte kursen mod Dantzic. I en heftig Storm forliste 2 af Skibene, men Ambassaden blev reddet. Turen gik videre til Lands gennem Prøjsen og Lithaven, hvor de besøgte Kong Ladislaus af Polen, der modtog dem vel. De naaede først til Moskva i Februar 1644.

Modtagelsen hos Zaren var straalende, og de blev trakterede paa det prægtigste. Men Piben fik snart en anden Lyd. Grev Valdemar erklærede nemlig, at han ikke vilde skifte Religion og gaa over til den ortodokse Kirke. Nu faldt de i dybeste Unaade hos Zaren. Først søgte han at paavirke dem ved at unddrage dem deres halve Underhold, og da det ikke hjalp, kastede han dem i Fængsel. De sad fangne over Aar og Dag under største Livsfare og Besværligheder, indtil "vor Herre ved Zarens hastige Død forløste os". De fik nu Tilladelse til at rejse hjem og naaede København i Juni 1645. "Men", skriver Friis, "Fædrelandet var da i slet Tilstand, da Svenskerne uventet var faldet ind og paa den ene Side havde taget Holsten og Jylland og paa den anden Side laa med en Arme i Skaane". Han udrustede da straks paa egen bekostning 8 Ryttere og meldte sig med dem ved Armeen i Skaane. Om Vinteren samme Aar blev han Løjtnant under jyske Eskadron under Henrik Rantzau. Den laa paa Vagt ved Kolding mod General Wrangel. Med Flid og Troskab tjente han til Krigens Udgang "uden at begære en Skilling derfor."

Efter Krigen blev han Aar 1646 sammen med Peder Retz og Henrik Bjelke udvalgt til at følge Rigshofmester Corfits Ulfeld paa hans store Ambassade til Holland og derfra til Kongen af England. Dette var Aaret efter,

at den skaanske Krig var endt med den for os saa ulykkelige Fred i Brømsebro , hvor den periode I vor Historie begynder, da det danske Riges Magt og Omraade stadig formindskes. Ulfeld havde den rigtige Tanke, at det for vort Land gjaldt om at staa i et godt Forhold til Holland og Frankrig, der hidtil havde støttet Sverrig. Man forstaar at det for en ung Mand, Hans Friis var da kun 21 Aar gammel, var en Ære og en betydningsfuld Oplevelse at blive knyttet til en Ambassade med store politiske Maal. Da den omsider var klar til at vende tilbage, fik Friis Kongens Tilladelse til at blive Frankrig, da han gerne vilde fortsætte sin Uddannelse nogle Aar endnu. Foreløbig forblev han ved det franske Hof, hvor han blev saa vel anskrevet at han, som han *selv* skriver, "vederfarede mere Ære end han hele Livet modtog i Danmark". Han havde fri Adgang til Kongen, Enkedronningen, "ja endog til Mazarin. Kongen gav ham et Rytterregiment i den weimarske Arme i Elsass, som stod under den berømte Turennes kommando, og han fik Tilladelse til at lade Kompagnet føre af sin Løjtnant, medens han rejste, dog med Ret til alligevel at hæve sin Gage. Dette Tilbud modtog han dog ikke, skriver han, men førte selv Kompagniet Felttoget ud, saa Turenne lagde Mærke til ham og nødigt vilde af med ham, "som det kan ses af Kongens og hans Missiver".

En paatænkt Tur til Italien maatte han opgive, da han paa Vej dertil faldt i en svær Sygdom i Basel. Han besluttede da efter sin helbredelse at rejse hjem gennem Tyskland, at besøge kejserhoffet og de flest mulige af Kurfyrstehofferne.

Du han kom til Frankfurt am Main, laa dn kejserlige arme der i Egnen, og i det Logi, hvor han boede, traf han bl. a. Feltmarskalløjtnant Montecuculi. Han fulgte med til Armeen, dels for at se denne, men ogsaa fordi han hørte, at Henrik Bjelke, "som altid havde været min sær fortrolige Ven", var kommet dertil. De to Venner sluttede sig sammen og besluttede at følge Armeen som Volontører. De blev knyttede til Armeens Chef, den berømte Feltmarskal Holtzapfel, og han viste dem saa stor Ære og Høflighed, som om de havde været hans egne Børn; de maatte spise "au haut bout" ved hans Taffel. Og skønt de begge var beredne, beordrede han dem Haandheste af sine egne, og overalt fik de Oberst Traktement og Kvarter, skønt de ikke ønskede det og i Virkeligheden ingen Tjeneste gjorde. De var kun kommen for at lære det Haandværk af en saa ypperlig General. Han talte med dem om alt, og Friis erklærer, at han lærte mere i den Kampagne, end alt, hvad han tidligere havde lært ude og hjemme. Alle var forekommende mod disse unge danske Adelsmænd. Feltmarskallen tilbød ham en Gang sit eget Livregiment til Hest. Men da det var medtaget af Kampagnen, og Rekruteringsforholdene var vanskelige, turde han ikke paatage sig det. Da Armeen gik i Vinterkvarter, tog Vennerne Afsked og rejste til det kejserlige Hof, og Feltmarskallen gav dem Breve med til Kejseren og flere af hans Ministre. Kejseren opholdt sig for Tiden i Prag. Friis fik straks Foretræde for Kejser Ferdinand d. 3.

Efter en kort "Sermon" overrakte Friis Marskallens Skrivelse, kyssede Kejserens Haand og ville trække sig tilbage. Men Kejseren paalagde ham at blive og underholdt sig længe med ham. Han spurgte den unge Danske, om han havde hørt, at vor Herre havde kaldet Hans Kærlighed, Kongen af Danmark. Kejseren havde lige faaet Meddelelse derom. Ingen andre havde hørt det endnu. Den næste Dag fik han Besøg af Overkammerherren, der meddelte ham, at Kejseren havde været saa fornøjet med hans Besøg, at han tilbød ham at blive engageret ved Hoffet eller Armeen. Han fik saa fordelagtige Tilbud fra Kejseren, at han, som han skriver, "af Modesti vil forbigaa dem". Han afslog med Tak, da han var "en Herres Vasal og Undersaat". Næste Dag var han til Taffels hos Kejseren, og efter Tafflet kaldte Overkammerherren ham til Side og meddelte ham, at han altid skulde have Adgang til Hoffet, ja, endog "acces til det inderste antichambre", hvortil ellers kun Ambassadører og det romerske Kejserriges fornemste Personer havde Adgang. Friis var jo kun 23 Aar, saa man forstaar nok, at han føler sig smigret ved disse kejserlige Naadesbevisninger. Han siger beskedent: "Alle ved Hoffet viste mig den største Caresse og Ære, mere end jeg fortjente".

Først nogle Maaneder senere begav han sig paa Hjemreisen, og saa gav han sig endda Tid til at besøge endnu flere Hoffer, inden han over Hamborg naaede København i Oktober 1648. Der meldte han sig straks hos den ny Konge, Frederik d. III, som forsikrede ham om al kgl. Naade. Nu var altsaa hans Opdragelse endt, saaledes som den formede sig den Gang for unge adelige af velstillede Familier. Det var en særdeles kostbar Opdragelsesmetode, som ikke sjældent var nær ved at ruinere Familiene, og, hvad der var endnu værre, det hændte ikke sjældent, at den unge Mand vendte tilbage i en sørgelig Forfatning, der nedslog alle Forhaabninger om en lykkelig Fremtid for ham. Men i dette Tilfælde syntes alt at tegne sig lyst. Man faar et

bestemt Indtryk af, at han virkelig havde haft godt Udbytte af sine "Excercitier". Han har været, hvad man nu vilde kalde en vel oplært ung Mand, der talte de europæiske Hovedsprog, der havde en smuk og korrekt verdensmandsmæssig Optræden med den stilfulde Sikkerhed, han havde erhvervet ved de europæiske Hoffer. Men man faar ogsaa Indtryk af, at han ikke havde mistet de Egenskaber, der nedarves og videreføres fra gode Forældre, selvom han efter Tidens Skik kun fik Lov at leve helt i sit Hjem faa Aar.

Som tidligere meddelt, var hans Fader, Chr. Friis til Kragerup, blevet Kansler hos Christian d. IV. Hans Forgænger som Kansler var af samme Navn, Chr. Friis til Borreby, men tilhørte en anden Slægt og var af en helt anden Støbning, idet han skildres som haard og tilbøjelig til at se paa sin egen Fordel. Hans Friis's Fader faar et ganske andet Skudsmaal. Han omtales som en finere og blidere Natur med stærkt udviklede litterære og aandelige Interesser.

Et Maleri af ham giver Indtryk af, at han var en harmonisk Natur med et mildt og tiltalende Væsen. Han sørgede for at give sine Sønner den bedste Opdragelse, Tiden kendte. Sammen med Rigsraaden Holger Rosenkrands gjorde han meget for skolevæsenet og for Studenterne. Regensen blev grundlagt 1618, og det var ogsaa i hans Kanslertid. At Sorø Akademi til Uddannelse af Adelens Sønner blev oprettet (1620). Han var ogsaa ivrig for at skabe en ny dansk poetisk Litteratur 2). Naar man gennemgaar Oberst Hans Friis' Historie, finder man Træk, der minder om Faderen, selvom hans Karakter vel til dels paa Grund af de Forhold, han kom ud for, maaske ikke bærer Præg af den Harmoni, Faderens Billede vidner om.

Vi vender tilbage til hans egen Levnedstegning. Kort efter sin Hjemkomst 1648 hedder det heri: "Samme Aar bad jeg, efter den Allerhøjestes Indskydelse om ædle og velbaarne Jomfru Helwig Marsvin til Clausholms Haand, som med hendes Søkendes og Venners Tilsagn blev tilsagt i København".

Næste Aar, den 20. Maj gjorde han selv Brylluppet i København under Kongeparrets Nærværelse.

Hans Friis paa Clausholm.

Straks derefter tog han Afsked fra Kongen og Hoffet og trak sig tilbage til Clausholm, hvor han levede stille med sin Familie til 1657, da Krigen mellem Sverrig og Danmark udbrød. Da Fjenden uventet faldt ind i Holsten og Jylland, rejste han med sin Hustru og deres eneste Barn til København, hvor han forblev Krigen over. "Og som Gud selv ved den mærkelige store Vinter, vi havde, lagde Bro for Fjenden, saa han med hele Armeen gik over Middelfart Sund og bemægtigede sig Fyen, mistede jeg der alt mit Løsøre for mange tusinde Rd., som jeg der til Landet havde ladet overføre og indsætte hos Borgmester Friis i Medelfart. Paa samme Maade bemægtigede Fjenden sig Laaland og Falster og faldt endog over Isen ind i Sjælland og bragte alt i saadan Frygt og Konfusion, at og København selv var i største Fare, eftersom man havde ingen Penge og ej vidste at faa dem i slig Il at contendere Soldateschen med, men dog behøvedes i saadan desperat Tilstand".

Paa Anmodning gennem Rigshofmester Gersdorf forstrakte han Kongen med 30,000 Rd., han havde staaende i Kragerup, som han havde solgt lige før Krigen (1656). Til Underpant fik han Silkeborg Len. Samtidig mistede han foreløbig sit Gods i Jylland, idet den svenske Konge havde skænket Clausholm til Overkrigskammerpræsident Laur. Flemming.

Da der blev sluttet Fred, fik han sit Gods tilbage, og blev forlenet med Silkeborg Amt. Kongen paalagde ham straks at rejse derover og paa bedste Maade varetage Kongens og Landets Interesse. Men han var næppe kommen hjem, før Krigen udbrød igen, og Fjenden laa uden for København. Det var paa samme Tid, Friis mistede sin Galliot, der var over 2000 Rd. værd; og som i Kongens Tjeneste var sendt over til Nakskov. Han forlangte ikke og fik heller ikke nogen Erstatning for den.

Om Stillingen paa Clausholm, da han kom hjem, lyder hans egne Ord: "Efter min Hjemkomst led jeg mere end nogen anden i Landet stor Tribulatz og Forfølgning af Fjenden, saa de og med stærke

Tropper nogle Gange præsenterede sig for min Gaard Clausholm, i Mening at bemægtige sig min person og' føre mig fangen til Federecia efter Kongen af Sverriges specielle Ordre, som de gav for. Men som Gaarden af sin Situation er temmelig fast og omgivet med dybe og brede Grave, Husene og af Grund med 3½ Alen tykke Mure rundt om vel *palasideret* saa jeg uden Stykker nok kunde værgе mig, saa jeg mig for det bedste, jeg kunde, saa de og maatte vige af igen og lade mig blive, som jeg var; thi jeg havde en Snes Mand eller tre vel bevæbnet (som jeg havde været mig om) inde hos mig foruden mine egne Folk og vidste, hvorom det galdt".

De truede med at brænde Ladegaarden; men da det Rygte naaede dem, at nu kom de fremmede *Hjælpetropper*, flygtede de over Hals og Hoved, da de var bange for at blive afskaarne fra Fredericia. Men Oberst Peiter, der laa i Randers med sit Rytterregiment, stoppede dog paa sin March sydpaa op ved Clausholm og sendte en Trompeter ind paa Gaarden for at overbringe den Befaling, at Friis straks skulde indfinde sig, da der forelaa Ordre fra Kongen' af Sverrig om at tage ham til Fange. Men da Friis var klar over, at han hverken havde Kanoner eller Fodfolk, eftersom disse var bragt til Fredericia, som var 18 Mil derfra, lod han svare, at han ikke agtede at lade sig gøre til en Fange. Oberst Peiter rykkede saa straks mod Gaarden og "satte sig paa Bakken uden for Møllen" og lod ogsaa, som han vilde gaa til Angreb. Men efter at han havde staaet der en 4 a 5 Timer, brød han op "og tog hans March lige mod Aars".

Derefter gjorde Friis Svenskerne al den Afbræk, han formaaede, saa de ikke i mange Miles Omkreds turde lade sig se eller afkræve de Kontributioner, de havde forlangt. Egnens Beboere fik nu en saadan Tillid til ham, at de bragte deres Korn og Ejendele ind paa Clausholm i saa store Mængder, at Hvælvingerne over Kirken revnede. Og der strømmede saa mange Folk til Gaarden, at han, om han havde haft Midler dertil, kunde have dannet flere Regimenter til Kongens Tjeneste. Men han rejste et Laan i Hamborg og Lybæk, der satte ham i Stand til at oprette et Regiment paa 800 Heste. Derved blev han sat i Stand til at dække Obersterne Brokkenhus og Kruses Kvarterer, saa de kunde faa deres Regimenter af "Sogne- og Præsteryttere" mobiliserede, saa de derved blev sat i Stand til at hindre Fjendens Strejftog fra Fredericia for at udskrive Forplejning. De bemægtigede sig overalt de "Salve-Garder", der var efterladt for at udskrive Kontributioner, og de hindrede, at der blev sendt Levnedsmidler eller Penge til Fredericia. Den svenske Arme sendte en Oberst ud med 600 Mand for at ødelægge Møllerne i Jylland. Dette havde Oberst Friis i Tide faaet Underretning om gennem en svensk Officer, der hver Uge sendte ham Meddelelse om, hvad der skulde ske. Friis lod saa i Tide sende Bud til Møllerne om at sænke Stenene, saa den svenske Oberst maatte ride tilbage med uforrettet Sag.

Rygtet om Mængden af de jyske Ryttere og Snaphaner naaede Fredericia i stærkt overdreven Form, hvilket bevirkede, at Svenskerne ikke viste sig mere.

I Virkeligheden havde Kongen, da Krigen udbrød, intet Mandskab, hverken i Jylland eller paa øerne. Inden for Københavns Volde var samlet alt, hvad der fandtes af væbnet Styrke.

Men efterhaanden øgedes Styrkerne saa meget, at da Hjælpetropperne endelig indfandt sig, sørgede danske Oberster i Jylland for, at de ikke kom nord for Limfjorden, og de hindrede dem i adskillige overgreb, som ellers vilde have været uundgaelige, da disse fremmede Tropper i deres Optræden naturligvis ikke var bedre, end Svenskerne havde været. Ogsaa Hjælpetropperne ansaa nemlig de jyske Styrker for langt betydeligere, end de i Virkeligheden var.

Disse kom ogsaa til at deltage i det berømte Slag ved Nyborg sammen med de kejserlige brandenburgske og polske Hjælpetropper. De kejserlige stod under Kommando af Feltmarskalk Montecuccoli, som Friis havde været sammen med for en halv Snes Aar siden. Om de har truffet hinanden i Jylland eller siden paa Fyn, er ikke sandsynligt, da Friis saa vilde have omtalt det i sin Levnedsskildring. Det vides ogsaa, at de kejserlige Tropper særlig besatte den vestlige Del af den Jydske Halvø, medens Friis jo udelukkende opererede i den østlige. Hans Deltagelse i dette Slag vil blive omtalt siden. Selv slutter han sine Erindringer fra Krigstiden med at udtale, at Fjenden paa Fyn blev afgørende slaaet, "og derpaa finge vi den Fred, vi fik, efter hvilken, saasom Hans Majestæt da ikke behøvede min Tjeneste mere, jeg og alene af pur Affektion og underdanig Troskab til hans kgl. Majestæt og Kærlighed til mit Fædreland, i dets store Nød havde engageret mig, takkede jeg og straks efter Krigen af igen og tog min allerunderdanigste Afsked fra Armeen, baade at jeg ingen skulde være i Vejen og ej heller være mit kære Fædreland til Besværing i Fredstiden, ud i hvilken jeg dog vidste, der var Soldater nok mig foruden. Saa er jeg og en kleinlig og svag konstitution og haver overalt et besværligt mæle, som er mig en stor disavantage i disse tider. Ellers kan jeg vidne for Gud med god samvittighed, at ingen i Landet med en bedre Vilje og større Flid, Troskab og Iver har kunnet tjene sin Herre, Konge og sit Fædreland, end jeg har gjort baade ved Nat og Dag. Det samme haver jeg og nu i 3 Kongers Tid med al underdanig Redebonhed saaledes continueret med, som jeg agter i sin Tid at svare det for Gud i Himmelen. Jeg kan og uden Vanitet sige, at jeg baade i Freds- og Krigstider har gjort Deres Majestæt og mit kære Fædreland saa store og remarquable Tjenester som nogen anden i Riget. Ikke heller er jeg falden højstbemeldte Deres Majestæters, mine allernaadigste Herrer og Konger besværlig, thi jeg har aldrig begæret ej heller nydt en Skilling enten for min Hof- eller Krigstjeneste, langt mindre for de Rejseomkostninger og andre mangfoldige Kommissioner, mig af Deres Majestæt allernaadigst have været anbefalede, men haver ladet det alene mere ankomme paa min egen Pung. Saa at jeg i Stedet for at berige mig af Deres Majestæts Intrader, har af mit eget for mig og det lidet, Gud haver givet, nu paa 20 Aars Tid contribueret 150,000 Rd. til højstsamme Deres Majestæts Tjeneste foruden anden extraordinær allernaadigst Paalæg.

Straks efter Krigen blev Silkeborg Amt, mit Pant, jeg deri havde uagtet, tillige med de andre Len i hans kgl. Majestæts Gæld udlagt, saa jeg for mine bare Penge næppe og med Besvær nød Udlæg i andet Strøgods. Og endog intet Gods blev nogen af de andre Kreditorer og Leverantzere udlagt højere end til 50 Rd. Tønden, maatte jeg dog antage mit for 60 Rd. over Hoved, som dog' straks derefter lige ved alt det andet Gods blev nedsat til 40 Rd. 'Tønden'.

I 1660, da der blev raadslaaet om Forfatningsforandringen, var Friis en af de Kornmisærer, der deltog i Forhandlingerne i det grønne Værelse paa Københavns Slot. Siden fik han Befaling til at være en af de adelige Oberster, der ved Hyldningen skulde bære "Himlingen" over de kgl. Majestæter.

Derefter tog han Afsked fra Hofstjenesten og blev "med største Naade og Forsikring om al kongelig Hyldest allernaadigst hjemforlovet".

Derpaa hedder det: "Siden har jeg atter paa min Gaard Clasholm levet min Tid saa stille hen for mig selv, og endog jeg ikke ved at have med min Vilje fortørnet eller forurettet nogen, haver jeg dog haft mange og store Uvenner, som uden Aarsag have stræbt mig efter paa Ære, Lempe og Formue og i højeste Maade har forfulgt mig. Haver og i deres onde Fortsæt haft stor Medhold af dem, som vare mig for mægtige, saa jeg uskyldig har lidt stor Tribulatz og Uret i mange Maader, baade af mine egne og fremmede, hvilket jeg altsammen har befalet Gud. Og saa sandt, jeg begærer

Naade af hannem, saa haver jeg og forladt dem det af mit Hjerte, og ønsker, at det maa gaa dem alle vel; thi de have dog kun været Guds Retfærdigheds Redskab over mig, som han haver brugt til at straffe mig med for mine andre Synder, saa han saaledes ved Uretfærdighed haver vist mig sin Retfærdighed og i alt dette dog ikke forladt mig, men stedse holdt sin kraftige Haand over mig, at jeg ikke er bleven deres Rov, som stode efter mig. Hannem være Tusind Fold Ære og Tak derfor evindeligt.

Endelig efter megen Viderværdighed og Fortræd og Verdens adskillige store Stød haver Gud allermægtigste selv (at jeg jo skulde blive ked nok af Verdenen), gjort mig det største, idet han efter sin uransagelige Raad d. 4. Februar 1678 tog min dydige og kære salig Kone, velbaarne Fru Helwig Marsvin til Clasholm fra mig. Siden, den 26. August, Aaret derefter min eneste, ædleste og allerkæreste Salig Datter, velbaarne Fru Christiane Barbara Friis til Clasholm, velbaarne Hr. Oberst Rantzaus til Bramminge. Og dermed gjorde mig paa en Gang baade til en højtbedrøvet Enkemand og en elendig barnløs Fader. Den samme allerhøjeste Gud, som haver lagt mig Byrden paa og saaledes i min Alderdom trættet mig med Sorg og gjort mig Resten af mine Dage kedsommelig, han og for al sin Barmhjertigheds Skyld glæde dem begge i sin evige Ære og samle os der igen i den behagelige Tid for Jesu Christi Skyld.

Jeg kan med Sandhed og vaade øjne sige, at ingen i Verden kunde være lykkeligere i sit Ægteskab, end jeg var; thi Gud havde velsignet mig med den yndeligste og dydigste Kone og med det ædleste og lydigste Barn, Jorden kunde bære, som og var al min Glæde og Trøst i denne Verden. Og som deres Kærlighed til mig var stor, saa er nu og min Hjærtens Angst og Sorg for dennem igen nu des større. Gud selv hjælpe mig, saa længe jeg skal være her igen, at bære Byrden med Taalmodighed, thi den er tung, og saa tung, at jeg ønsker hjærteligen at afløses derfra og være med min Frelser Jesu, hvis Komme jeg dagligen venter; thi her er intet for mig mere at gøre".

Med disse gribende Ord ender Friis denne Levnedsbetegnelse, hvorefter her er givet et udtog. Udenpå havde han skrevet : Min vandring her i Verden, forfattet efter min salig kones død 1678.

Hermed ender saa det andet Afsnit af hans Liv: Han har sat Bo, stiftet Familie og gjort sin Indsats for sit Hjem og sit Land. Og ingen Sinde har Danmark haft mere Brug for alle sine Sønner end i disse strenge Aar, da det flere Gange saa ud, som Danmarks Saga var omme. Den store Sorg, der præger Slutningen af hans "Levnedsløb", forstaar man. Han sidder nu alene paa Clausholm (eller Clasholm, som Gaardens oprindelige Navn er, og som Stedets Befolkning endnu benævner den) efter at have mistet sin Hustru og sit eneste Barn. Men det er ikke blot Sorg, men ogsaa Bitterhed, der præger hans Fremstilling. Han taler om sine mange og store Uvenner, der har stræbt ham efter "Ære, Lempe og Formue" og i deres onde Forsæt haft stort Medhold med dem der var ham for mægtige, saa han har lidt megen Fortræd baade af sine egne og af fremmede. Hvad mener han nu hermed? Ja, med dem, der har angrebet hans Formue, er der vel næppe Tvivl om, at han særlig tænker paa sin egen Svigersøn, Johan Rantzau. Hans Datter døde i Ham borg af Barselseber den 26. August 1679; men forinden havde hun ved Testamente udstedt i Ham borg den 24. August indsat sin Mand som Arving, hvorved Rantzau fik et Krav paa sin Svigerfader paa 32,000 Rd. Hvad det førte til, skal siden paavises.

Men nu hans Klage over, at man havde angrebet hans Ære! Der kommer man uvilkaarlig til at tænke paa det Rygte, der opstod om hans Forhold under Slaget ved Nyborg, at han skulde have vist en optræden, der blev udlagt som Fejghed.

I det ovenfor nævnte "grønne Værelse" paa Københavns Slot, kom det en Dag til et pinligt Optrin under Forhandlingerne om Statsforfatningen, hvor han deltog som en af Adelen's Kommissærer. Det var den 14. Oktober 1660. Da han og andre talte Standsfællernes Sag, sprang Stadshauptmand Thuresen, der med Bravur havde deltaget i Københavns Forsvar, op, klappede paa sin Kaarde og spurgte Obersten om han havde ført sin Kaarde saa bravt paa Fyn som han og Københavns Borgere havde ført deres da Svenskerne stormede Københavns Volde. Der opstod nogle Øjeblikkes Tavshed i Forsamlingen. Naar Friis ikke, som man efter den Tids Forhold skulde have ventet, sprang op og svarede med en Udfordring for at faa Æresoprejsning, gør man ham sikkert Uret, hvis man deri vil se et Bevis paa, at han følte sig truffet. Man kan meget vel tænke, at han efter sine Forudsætninger og sin Karakter har fundet Fornærmelsen saa grovkornet, at kold Tavshed var det bedste Svar. Man maa erindre, at hadet til Adelen var vokset ud over alle Bredder, særlig efter at Frederiksodde (Fredericia) havde overgivet sig. Det regnede ned over den med Skældsord og de stærkeste Beskyldninger for Fejghed og Forræderi. Kan det ikke tænkes, at Thuresens bryske Optræden var et Udslag heraf? Og Hans Friis sad ved Forhandlingsbordet for at naa det bedst mulige Resultat for sine Standsfæller og ikke for at lave larmende Scener, der bød ham imod. Men allerede tidligere havde Friis, da dette Rygte var kommet ham for Øre, forlangt sig opnaaet en kongelig Befaling til Generalitetet, samt til Feltmarskal Hans Shack og Jochum Trampe, der skulde give ham et skriftligt Vidnesbyrd om hans Opførsel i Kongens Tjeneste og navnlig i Slaget ved Nyborg. Det var en af de kejserlige Officerer, Oberst v. der Nath, der havde udspreidt Rygtet om ham. Hvad der kom ud af denne Henvendelse til Generalitetet, har længe været en Gaade, da alt vedrørende denne Sag syntes tabt. Sagen blev dog omsider draget frem ved Rigsarkivar A. D. Jørgensen, der fandt en lille Pakke Breve med Paaskriften paa Tysk: Skrivelser og Breve angaaende Oberst Friis. Disse var i sin Tid sendt af en Sønnesøn af Grev v. d. Nath, der var Amtmand i Trittaw og Reinbach i Holsten. Hans Bedstefader var i sin Tid i Kolding bleven trolovet med en Datter af Ditlev Ahlefeldt. Hun blev Stammoder til den holstenske Adelsslægt Dernath. Saaledes gik det til, at Oberst v. d. Nath's Sønnesøn var bleven Amtmand i Holsten. Disse Familiepapirer kom - maaske ved en Fejltagelse - sammen med Amtsregnskaberne til Rentekamret, hvor de længe laa upaaagtede, indtil A. D. Jørgensen bemærkede dem og fik dem under Behandling og offentliggjorde dem 1). Der foreligger 18 Breve i Sagen, alle paa Tysk, naa nær et enkelt, der er skrevet paa Fransk. Der første af Brevene er fra Oberst Friis til v. d. Nath, dateret den 27. April 1660. Han skriver, at der er rejst saa utrolige Beskyldninger imod ham, at den, der har fremsat dem, har gjort sig uværdig til, at han i Gærning skulde vise, at han var en ærlig Mand. Med Bestyrtelse har han hørt, at man falskelig og uforskammet har fortalt, at han ikke var ved regimentt, men formummet ved Bagagen (som vi ikke havde). Derved var han paa uhørt måde bag hans ryg villet krænke hans Ære og bringe Skændsel over ham paa fremmede Steder. Flere har i den Forbindelse nævnet v. d. Nath's Navn. Derfor spørger han, om dette er rigtigt. Der ligger ikke det ringeste til Grund for disse Rygter, men da det er en uhørt Æreskrænkelse og en grov Løgn, saa holder han ham, der har fortalt dem, for en Løgner og letfærdig Æreskænder, indtil han beviser det. Sagen er saa sjofel, at den ikke kan afgøres paa Kavallerers Vis. Han havde hele Dagen fra Begyndelsen af Slaget, indtil Fjenden var drevet af Marken, og vi havde sat os foran Nyborg, været til Stede hos sit Regiment, og har under hele Træfningen ikke veget et Skridt eller et Minut, og det skal enhver, høj og lav vidne. Hvad enhver har gjort paa sit Sted, har han over 1000 Vidner paa, fordi vi fægtede ved højlys Dag i aaben Mark, "Jeg indrømmer enhver sit, men dog kan jeg uden at rose mig selv, sige, at jeg paa min Side har udrettet lige saa meget som andre (der maaske fører det store Ord), hvilket ogsaa flere af vore Fjender, som jeg forskellige Gange har truffet, har bevidnet og tilstaaet". Han henviser til Generalmajor Trampe, som kommanderede den venstre Fløj. Hans Familie og hans Navn er kendt overalt, derfor kan han ikke lade disse Uforskammetheder sidde upaataalt paa sig. Han lader v. d.

Nath dette vide for at redde sit ærlige Navn (det højeste Klenodie). Han venter hans Svar derpaa med Længsel.

Svaret udeblev ikke. Det er i sin Form og sit Indhold overmaade brutalt og krænkende. Men ikke nok hermed. Han henvender sig til flere af de Officerer, der deltog i Slaget. Han ønsker, at disse skal erklære, at Friis ikke trods gentagne Paamindelser var at formaa til at angribe. Det hedder, at han stod i en rød Kappe ved Siden af sit Regiment og slet ikke gjorde Indtryk af at ville rykke frem. Der er en, der erklærer, at da han opfordrede Friis til at gaa frem, skal han have svaret, at han først maatte have sin Stigbøjle trukket i Lave. Feltmarskal Eberstein skulde selv være redet hen og have sagt: Hr. Oberst, han maa avancere, det er i Dag, vi atter maa fastgøre hans Majestæts Krone!" Friis blev dog holdende, indtil Generalmajor Trampe kom ridende og sagde: Hr. Oberst! Avancer i Guds Navn, eller ... "Saa fulgte hele Esquadronen efter ham. Men om Friis selv var med, havde Meddelelsen ikke bemærket.

Naar man nu ved, hvorledes Forholdet var mellem de øverstbefalende Feltmarskal Schack og Feltmarskal Eberstein, hvilken sidste stod i Spidsen for en Hærsstyrke paa c. 6000 Mand, for største Delen Brandenburgere, Østrigere og Polakker, ligger det nær at antage, at Friis ikke har villet sætte sig i Bevægelse, før Ordren kom fra Schack.

Oberst v. d. Nath syntes utrættelig for at faa saa meget samlet sammen mod Friis som muligt. Flere af Brevene foreligger med v. d. Naths Haandskrift og andres Underskrift. Det sidste er en Kopi med v. d. Naths Haand, og Brevet er stilet til Eberstein. Denne har fra Hovedkvarteret i Langenberg den 19. Oktober 1660 skrevet til v. d. Nath, der laa i Hamburg. Han meddeler ham, at Kejseren kommer til Wien om 3-4 Dage. Obersten svarer, at han ikke kan rejse lige straks, da der er en Sag mellem ham og Fr. Ahlefeld, der ikke kan afgøres uden et vældigt slag. Han må derfor opsætte Rejsen lidt endnu. Dermed døde sagen hen. Hans Vrede mod Friis gav sig meget stærke og utiltalende Udtryk. Han ønsker at skade ham og gøre ham Fortræd paa enhver Maade. Og der syntes jo at have været en Del aandsbeslægtede, der vilde støtte ham. De taler om, at Friis Ikke havde baaret sig ad som en Kavaller ved at skrive et saadant Brev til v. d. Nath. Denne erklærer i et Brev, at han bedre havde forstaaet, om han (Friis) var kommet med en Kaarde eller et Par Pistoler. Sagen er jo den, det var ganske forskellige Typer. Paa den ene Side en Række Officerer, alle tyske eller dog tysktalende og med deres helt ensidige Indstilling. Krigen var deres Haandværk, og det maatte præge dem. Paa den anden Side Oberst Friis, der var lige det modsatte af en Krigertype i Datidens Stil. Han var som sin Fader en mæglende Natur. I Jylland havde han med sit Rytterregiment gjort Landet store Tjenester, ligesom han ogsaa gjorde sig fortjent ved at stille store Midler til Landets Tjeneste, da det behøvedes.

A. D. Jørgensen synes tilbøjelig til at mene, at der var noget om de tyske Officerers haarde Dom. Han bruger denne Episode som et Eksempel paa den danske Adels Forfald, der viste sig paa den mest aabenbare Maade, da den splittet og uden virkningsfuld Modstand lod sig fravriste gamle Privilegier, da Forfatningsforandringen skete og Enevoldsmagten indførtes. Han vilde næppe have benyttet dette Tilfælde som Støttepunkt, hvis han havde haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med, hvad der ellers foreligger om Oberst Friis.

Man faar et sikkert Billede af ham, naar man følger ham i hans Velgørenhedsværk. Han var vel ikke hvad, man kalder en stort anlagt Personlighed, en af dem, hvis Navn bevares i Historien for Bedrifter som Statsmand, Krieger eller paa Aandslivets Omraade. Men man lærer ham at kende som en rettænkende Mand, der ogsaa i Gerning viste, at Adel forpligter.

R. Nyrup kommer i sine "Efterretninger om Frederik d. III" 1) ind paa den Episode, der ovenfor er omtalt. Han henviser til Friis's Selvbiografi, hvorefter man ikke kan tvivle om hans Mod og Tapperhed. Tonen er, skriver han, naiv og uskyldig, men sikkert sandfærdig. Han nævner ogsaa et Kongebrev, der fremkom i Anledning af Sagen. Det var en Skrivelse 19. Septbr. 1660 fra Kongen til Generalitetet, samt Schack og Trampe. Der staar i denne, at man godt forstaar, at Friis ikke vilde finde sig i v. d. Nath's Bagtalelser. Og da Friis havde tilskrevet ham, har han "med villige og partiske Vidnesbyrd søgt sin onde Intention at besmykke og saadant skriftligt ladet til os gelange". Kongen beder dog om at faa undersøgt, om der virkelig skulde have været noget i Vejen.

Der kom aldrig noget ud af Sagen, der blev henlagt. Den sunde Formodning, der fremsættes i Kongebrevet, bliver bekræftet, naar man ser de Breve igennem, som blev ført angaaende denne uværdige Sladder mellem v. d. Nath og hans tyske Venner. En af disse giver nemlig det Raad, at man paa en eller anden Maade lader Kongen tilflyde Udsagn om Friis.

Men at denne sag har naget Friis gennem årene har givet sig stærk Udtryk saavel i det Levnedsløb, der gennem baron Gyldenbrok blev offentliggjort i "Danske Magazin" i 1750, som i den Fremstilling af hans Livshistorie, man læser paa Tavlen i hans gravkapel. Men naar man nu ser, at "Danske Magazin", hvis Udgivere ikke plejer at fare med løs Tale, i sin indledende Bemærkninger omtaler Friis i særdeles rosende Vendinger, forstaar man, at det ikke var lykkedes at faa sat sort Stempel paa ham. Det samme tør man slutte af den Omstændighed, at han ved Arvehyldningen foran Kristiansborg d. 18. Oktb. 1660 nød den Ære at være med til at bære den røde Fløjltrønhimmel over Kongen, altsaa kun en Maaned efter, at det nysnævnte Kongebrev var udstedt.

Hans Friis, der i Slutningen af sit "Levneds Laab" finder saa gribende Udtryk for sin Sorg og sine Skuffelser, og som synes, at han nu ikke har mere at leve for og derfor kun længes efter at dø, skulde dog endnu leve op mod en Snes Aar. Heller ikke i dette Afsnit af sit Liv forskaanedes han for bitre Ydmygeiser, endda af den Mand, der skulde have været ham som en Søn. Men da ogsaa dette var overstaaet, selvom det dog vist aldrig ophørte at nage ham, vendte han sine Tanker hen paa det Velgørenhedsværk, der bestaar den Dag i Dag og vil sikre hans Navn mod Forglemmelse.

Der er tidligere berettet om, at hans Datter umiddelbart før sin Død testamenterede sin Ægtefælle sin Mødrenearv i Clausholm, der opgaves til 32,000 Rd. Det var d. 26. August 1679, hun døde, og kun to Dage forinden havde hun lovet sin Mand denne sum. Det var dette Testamente eller Gavebrev, der skulde faa saa skæbnesvangre Følger, da det indledede et langvarigt Sørgeespil, der spillede gennem flere Aar. I den første Tid var der dog ikke nogen Konflikt mellem Friis og hans Svigersøn, den fælles Sorg syntes tværtimod at knytte dem nærmere sammen. Ja, da Rantzau rejste ud af Landet, overdrog han endog Gavebrevet til sin Svigerfader og bestemte, at hvis han (Rantzau) døde inden sin Hjemkomst, skulde Friis være hans Arving. Dette fremgaar af et Brev til Svigerfaderen d. 14. Jan. 1681. Men da han kom hjem, var Sindene blevet helt omstillede. Han skrev til Svigerfaderen, at nu maatte de have Dødsboet gjort op. Det var i Marts 1682. Friis svarer straks, at den Sag var alt for vanskelig at besvare paa staaende Fod, da Boet jo hverken var registreret eller forseglet, som det efter Loven skulde have været. Og nu er der jo næsten gaaet 3 Aar. Men han tænker sig, at de nok kan blive enige uden at henvende sig til Kommisariater til at ordne Sagen for dem. Rantzaus Henvendelse maa have forbavset ham, for han havde gaaet i den Tro, at alt var afgjort, inden Svigersønnen rejste, og han havde skrevet paa Testamentet og Konfirmationen af dette: Indløst fra min Søn mod Dødsboets Afstaaelse og derfor overdraget mig.

Havde der været helt klare, lovformeligt afsluttede og bekræftede Aftaler mellem dem, vilde megen Sorg og Græmmelse være undgaaet. Nu var deres Sind stemt om til en helt anden Toneart, og saa begyndte en af de talrige haarde og hensynsløse Familieprocesser, der trak sig gennem flere Aar og foebistrede livet for dem, men dog mest for Oberst Hans Friis.

Rantzau lod nu Sagen gaa Rettens Vej, og den 24., Oktober 1683 faldt en Højesteretsdom, der bekræfter en Kommisariedom og Forretning, hvorefter Oberst Friis til Clausholm skal betale Johan Rantzau til Bramminge 32,000 Rd. med Rente, og indtil dette sker overdrages Clausholm med tilliggende Gods som Underpant og Forsikring til Rantzau. At han allerede forinden, allerede i 1682 havde forhandlet med Grev Reventlow, vidste Friis ikke.

Da Friis vægrede sig ved at efterkomme Dommen, klagede Rantzau til Kongen, som 17. Novbr. Paalægger Chr. Seefeldt til Steenalt og Ambrosius Charisius til Palstrup at gøre Indførsel i Clausholm Gaard og Gods som brugeligt Pant for Oberst Rantzau. Dennes anden Hustru, Oberst Friis's Broderdatter, henvender sig i sin Mands Fraværelse til Højesteret for at faa Vished for, at dens Dom over hendes Onkel skal staa ved Magt. Hun har nemlig hørt, at han har sendt 2 Skrivelser til den høje Ret, og hun er bange for, at dette har han gjort for at gøre dem Fortræd. Hendes Skrivelse er afsendt 29. Oktb. 1683, og samme Dag faar hun Svar fra Retten, at Dommen staar ved Magt, og Parterne har at rette sig derefter.

Den 15. April 1684 underskrives paa Steenalt den Forretning, Seefeldt og Charisius havde foretaget. De havde indfundet sig paa Clausholm 1. Marts 1684 efter Begæring af Rantzaus Fuldmægtig, Hans Knudson. Efter hans Opfordring medtog de fra Voldum Clausholms Birks Foged, Jens Lauridsen, samt 8 Skøns mænd foruden en Tømmermester, Murmester og Blytækker. Oberst Friis var paa Gaarden, men viste sig ikke. De blev modtaget af Ridefoged Claus Poulsen, der foregav, at Obersten ikke befandt sig vel, saa de kunde ikke faa ham i Tale. De oplæste da Højesteretsdommen for Claus Poulsen og spurgte ham derefter, om hans Herre i Henhold til denne vilde betale 32,000 Rd. med paaløbne Renter. Derpaa blev svaret nej. Paa Spørgsmaal om Friis havde noget skriftligt eller mundtligt Forslag at gøre, svarede han slet ikke.

Saa fremkom Hans Knudsen paa Rantzaus Vegne med sit skriftlige Indlæg, der gik ud paa, at da Friis ikke vilde betale den Sum, Retten havde dømt ham til at betale Rantzau, anmodede han om at gøre denne tilbørlig Indførsel i Clausholm Gaard og Gods til brugeligt Pant og efter Syn overlevere ham dette i Henhold til Dommen og Kongens Befaling. Dette skulde ske ogsaa paa Grev Conrad Reventlows Vegne, da Rantzau havde transporteret sin Fordring til ham. Derefter fremlagde han den mellem Rantzau og Reventlow og af Kongen konfirmerede Kontrakt, der gaar ud paa, at Gaard og Gods skal overdrages Grev Reventlow fra 1. Maj 1684 til brugeligt Pant, indtil Oberst Friis har betalt Kapitalen med Rente og Omkostninger med rede Penge. Summen, der skal betales, er nu paa 40,440 Rd. Der gøres derefter Rede for, hvorledes Betalingen fra Reventlow til Rantzau skal foregaa. Denne Kontrakt er oprettet mellem Parterne d. 10. Decbr. 1683 og er konfirmeret af Kongen den 22. Decbr. 1683. At Friis følte sig meget krænkede over, at Rantzau uden hans Vidende havde transporteret Fordringen til Reventlow, forstaar man. Den paa Steen alt d. 15. April 1684 underskrevne Forretning, som det i Henhold til kgl. Befaling af 17. Novbr. 1683 var pålagt Seefeldt og Charisius at udføre, blev for øvrigt paa grund af nye Oplysninger genoptaget det følgende år i noget ændret form og afleveret d. 16. Marts 1685.

Men nu lader Friis høre fra sig i en lang Skrivelse til Kongen, hvor han gør Rede for sit Synspunkt, og samme Dag, det var d. 21. Septb. 1685, indstævner han Seefeldt og Charisius for deres Forretning

paa Clausholm.

Rantzaus og Reventlows Befuldmægtigede, Hans Knudsen, skriver d. 20. Oktb., at Reventlow skulde have taget Clausholm i Besiddelse 1. Maj 1684, men Friis forblev der med sine Folk og sit Kvæg, skønt Knudsen havde stillet Vogne og Heste til Raadighed for at flytte hans Gods og Korn derfra.

Samme Dag henvender Friis sig til Kongen. Han skriver, at han skal og bør med største Underdanighed efterkomme Kongens Befaling straks at forlade Clausholm. Men han har først for 2 Dage siden faaet en Kopi af Kongens Befaling. Han haaber, at Knudsens Principaler vil give ham en Frist paa 14 Dage til at flytte og overlevere dem Gaarden paa tilbørlig Maade. At det ikke var sket, skyldes hans Forhandling med Grev Reventlow om Muligheden af, at han kunde beholde Gaarden, hvad han har haabet efter Grevens Fuldmægtigs Udsagn. Naar der er klaget over, at han har bortført nagelfaste Ting fra Gaarden, da indskrænker dette sig nærmest til, at han har borttaget et Par Kaminer, han har ført dertil fra Hevringholm, samt sine og sin Kones Vaabner over 3 Døre. Friis opnaaede ikke stort ved sit Sagsanlæg mod de 2 Kommissærer. Deres Afgørelse stadfæstes, idet deres sidste Forretning lægges til Grund. Dog kendes for Ret, at Rugsæden til Clausholm erstattes ham og Omkostningerne, som Hans Knudsen havde krævet for sin Virksomhed og af ham selv var beregnet til over 700 Rd., nedsættes til 200 Rd. Friis havde fremlagt det Gavebrev eller Testamente, som hans Datter udstedte 2 Dage før sin Død. Det lyder saaledes: "Haver Testamentet disse Ord i Munden: Und setze ich meinen aUerliebsten Man vor diese zwei und dreizig Tausinde Reichsthaler, meiner Mutterliche Erbschaft Clas holm zu Pfande mit aUem was dazu von Mutterliche Erbschaft gehOrt".

Man forstaar næsten ikke, at Kongen vilde konfirmere et saadant Testamente.

Men Sagen ruller videre med Stævninger og Modstævninger. Allerede 24. Febr. 1685 havde Grev Reventlow opsagt den Panterettighed paa 41,306 Rd. med Renter og Omkostninger, Oberst Rantzau har overdraget ham, til Juni Termin, da han behøver Pengene: Oberst Friis svarer d. 23. Marts i et høfligt og i Formen ret imødekommende Brev, at han agter ikke at betale, for det første, fordi Opsigelsen kom ham for sent i Hænde, men desuden strider den mod Højesteretsdommen, der ikke fastsætter nogen Tid til Betaling, men kun, at Ejendommen overdrages Reventlow til brugeligt Pant, til dette bliver udløst.

Greven klagede øjeblikkelig til Kongen, der resolverer, at da Grunden til, at Opsigelsen af Kapitalen kom Friis 3 Dage for sent i Hænde, udelukkende skyldtes Storm og Uvejr, saa Budet ikke kunde komme over Bæltet, saa vil han give Dispensation, og Opsigelsen skal anses som gyldig. Derefter indstævner Reventlow Friis til at betale. I Sagen blev først fremlagt kontrakten mellem Reventlow og Rantzau af 10. sept. 1683 m.m. Reventlow opgav nu sit Tilgodehavende til 45,426 Rd. Saa møder Friis' Fuldmægtig med hans skriftlige Indlæg. Men Dommen tyder paa, at Friis skal betale Reventlow 41,306 Rd. Sker det ikke, staar det Greven frit for at indføre sig i Pantet som Ejendom.

Den 20. April 1686 beskikker Kongen en Kommission efter Anmodning af Reventlow til at lede denne Forretning. Den blev foretaget paa Clausholm 20. Maj 1686. Der blev forelagt en Skrivelse fra kejserlig notarius publicus i Kiel Johannes Oldrog, hvoraf det oplystes, at Oberstinde Friis efter hos Reventlow at have faaet Løfte om Henstand med Indløsningen af Clausholm, havde begivet sig til Kiel og der søgt et Laan paa 40,000 Rd., som skulde betales Reventlow paa førstkommende

Snapsting i Viborg. Det var 16. Feb. 1686, Reventlows Fuldmægtig, Overførster Mads Christensen, tog til Viborg, hvor han opholdt sig fra 11.-18. Marts. Men der kom ingen Penge. Altsaa maatte Forretningen foretages. Den endte med, at den nedsatte Kommission kom til det Resultat, at Reventlows Fordring nu var løbet op til 47,836 Rd. 1 *li*- 11 *fl*. Og da man kun havde sat Gaard og Gods til 46,568 Rd. 4 11 og 81/3 *fl*, saa skal Friis foruden at miste Gaard og Gods yderligere betale Reventlow 1267 Rd. 3 *Jj*. 22/3 *fl*. Den 5. Juni 1686 forseglede Kommissionen Forretningen, idet den udtaler Formodningen om, at den dermed har efterlevet Kongens Befaling.

Det syntes Oberst Friis dog ikke, hvilket man kan se af, at Reventlow d. 8. Novb. 1686 lod Friis indstævne for Højesteret, da han endnu ikke havde betalt den Sum, han var bleven Greven skyldig efter Kommissionens Opgørelse. Der begæres, at dennes Medlemmer Lerche og Benzon ogsaa skulde give Møde for at gøre Rede for deres Kommission.

Fra Friis' Side mødte hans Befuldmægtigede, Christoffer Munch, der erklærer, at Friis mod sin Vilje har været nødt til ved Kontrastævning at rejse Tiltale mod Kommissionens Medlemmer, fordi de i deres Forretning har indført noget Gods, der ikke vedkom Sagen. Han mener, at Højesteret nu ved de Oplysninger, han fremfører, vil forstaa at dømme retfærdigt i Sagen. Han indstævner ogsaa Grev Reventlow og hans Fuldmægtig Mads Christensen.

Af den indstævnede Kommissions Beretning ser man, at den 12. Maj 1686 var Kommissionen efter Mads Christensens Opfordring taget over til Tustrup. Ladefogeden meddelte, at Friis for nogle Dage siden var rejst derfra efter 3 Ugers Ophold paa Gaarden, og Ridefogeden var taget til Aarhus i sin Husbonds Ærinde. Ladefogeden blev spurgt, om der var Penge til Udbetaling efter Dommen, hvortil han svarede nej. Samme Dag og d. 14. og 15. Maj var de paa Clausholm, hvor Gaard og Gods blev forevist, og Bønderne blev nøje udspurgt om deres Forhold. Saa lod de Bønderne give Mads Christensen Haand og befalede dem, at de herefter skulde erkende Greven og hans Arvinger for deres rette Husbond og yde ham Landgilde, Ægt og Hoveri. Men Kommissionen vilde ikke fastsætte nogen Sum for de Sager, Friis skulde have ført bort, efter at Panteindførelsen havde fundet Sted. Vilde Greven have Erstatning herfor, maatte han gaa Rettens Vej.

Der blev saa fremlagt en Ekstrakt af Friis' Jordebog 1683, og af den ser man, at ikke saa ganske Lidt af det Gods, Kommissionen havde regnet med til Clausholm, var tilskødet Friis af Kongen i 1661 som erstatning for det store Laan, Friis havde ydet. Paa den Maade var han kommen i Besiddelse af de Gaarde, han havde i Ødum og Hadbjerg. I Rud var 6 Gaarde arvegods fra 1647, medens 12 Gaarde og Bol og Møllen var udlagt Gods fra 1661. I Halling Sogn var 10 Gaarde udlagt til ham af Kongen, kun én var Arvegods. Det kunde give Kommissærerne noget at tænke paa. I Stedet for at lade Friis være med til at gøre Rede for, hvorledes det forholdt sig med hans Gods, var han blevet holdt uden for det hele. Nu synes det at være gaaet op for dem, at de havde begaaet et Fejlgreb, for de tilbyder Friis, at han maa udvælge 2 Mænd, der sammen med dem kan gennemgaa Sagerne.

Den 1. Septb. 1686 indsender Friis saa sit sidste og sit vægtigste Indlæg i Sagen. Det er dateret paa Hevringholm og er stilet til Kongen. Han begynder med at sige, at naar han beklager sig over Commisarierne, er det ikke, fordi de efter Kongens Dom har udlagt Clausholm Gaard og Gods til Ejendom for Grev Reventlow, for saa vidt Grevens Fordring er retfærdig. Men han klager i højeste Grad over, at de ikke har villet lade ham vide Tiden for deres Forretninger, ejheller Befalingens Indhold. De udlagde hans Gaard og Gods til en Værdi af noget nær en Tønde Guld; men de vilde end ikke tillade, at nogen mødte paa hans Vegne, saa han kunde ikke faa sine Indlæg

indført i deres Forretning, ikke heller Lodder og Skøder fremlagt, hvilket dog er imod Loven. Alt blev holdt hemmeligt, det saa ud, som de ikke turde modtage Oplysning fra ham, før end de havde faaet Tilladelse af Mads Christensen paa Grevens Vegne, saa de endog holdt ham udenfor til nu d. 26. August, hvilket hverken var Kongens Vilje, ej heller efter Loven.

Saa fremfører han, at der ikke var sket Likvidation dem imellem, inden Greven tog Ejendommen i Besiddelse. Han havde sendt sine Kommissærer til Viborg for at forhandle med Greven efter Kongens Befaling; men de blev slet ikke modtaget. Han beklager sig over flere Ting, Kommissionen har taget Bestemmelse om helt uden Hjemmel. Den har ogsaa udlagt til brugeligt Pant og Ejendom, hvad der slet ikke vedkommer Clausholm. Skal det regnes med, maa det betales, for der er da Forskel mellem brugeligt Pant og Ejendom. Kommissæerne regner Grevens Fordring til 6,800 Rd. højere end de 41,306 Rd., han er tillagt efter Højesterets Dom, og det til Trods for, at han har haft Indtægt af Gaard og Gods og ikke gjort Regnskab derfor. Han paaviser flere andre Uretfærdigheder som f. Eks. den, at Bøndergodset, baade det, han har faaet med Clausholm, men ogsaa det, han har faaet overdraget (af Kongen), og som da blev sat til 60 Rd. p. T. Hartkorn, det vurderes nu kun til 45 a 40 Rd., skønt Clausholm er en af de ældste og "kapitaliste" Gaarde i Riget, altsaa til en Pris, der ellers kun beregnes for den allerslette Jord. Det sker kun, siger han, for at de kan skille ham af med alt. Af samme Grund erklærer de en stor Del Gods for øde, nemlig 125 Td. H., og det ansættes kun til 25 Rd. p. T. H. Han erklærer, at den Behandling, han har faaet ved Vurderingen af Gaarden, der er sat saa lavt, at han endog ud over dens Værdi skal betale Greven 1,267 Rd., "en himmelskrigende Synd mod Gud", og det er mod Lov og Ret. Hvis alt var rigtig ansat, vilde Greven tvært imod blive ham 21,317 Rd. 5 *li* 12 skyldig. Det venter han naturligvis ikke at faa; men han gør bestemt Fordring paa Erstatning for, hvad der er taget fra hans andre Gaarde, foruden for Restancer og Forstrækning til Bønderne.

Til Slutning beder han om, at man ikke vil forhaste sig med Afgørelse af Sagen, men vil overveje, hvad han har fremført.

Det ser ud, som Retten har fulgt hans Henstilling, for Dommen faldt først d. 11. Decbr. 1686. Den lyder paa, at Kommissærernes Forretning og Indførsel til Gaarden bør for saa vidt staa ved Magt, at Greven beholder Clausholm med alt tilhørende til evig Arv og Eje, hvorimod han betaler til Friis 3,587 Rd. 1 *li* 6 *fl*, og til Betaling udlægger igen fra sig 60 Td. Hartkorn i Ødum, Selling, Krogsbæk, Faarup og Hinge a 40 Rd. pr. Td. Det bliver i Penge 2,521 Rd. 2 *li* 11. Den manglende Sum 1,065 Rd. 4 *li* 11 *fl* skal betales i rede Penge førstkommende Snapsting i Viborg. Tillige beholder han Svendbro Mølle (Mellem M.), hvis Afgift stedse skal anvendes til Voldum Hospital. Friis bliver derudover kun tilkendt Værdien af en Laksegaard ved Gudena, som han før havde haft Rettighed over.

Den 8. Marts 1687 anmoder Stiftamtmand Skeel Hans Benzon til Skiersø og Forvalter Nielsen fra Faverskov om som Kommissarier at levere det Gods til Friis, som før var bleven udlagt til Reventlow, men nu af Højesteret var blevet tilkendt Friis igen, samt at modtage og deponere de Penge, Friis derudover skal have af Greven. Paa Forespørgsel erklærer Kancelliet, at Kongen har bestemt, at Kommissæerne skal lade Greven betale det tilbagegivne Gods efter den Takst, det i sin Tid blev udlagt for til Friis af Kongen.

Til sidst følger saa en Kvittering fra Friis for 1,065 Rd. 4 *li* 11, samt en for 57 Rd. 3 *li* for den før nævnte Laksegaard.

"Saaledes har Reventlow efterlevet Højesteretsdommen".

I hen ved 4 Aar havde dette staaet paa. Alt synes at gaa Friis imod; kun til aller sidst, da han havde afgivet sit sidste, men kraftigste Indlæg, et af de bedste i hele Sagen, fik han en ganske lille Oprejsning for de mange Ydmygelser og Nederlag. Han havde vist i Slutningen af 1685 trukket sig tilbage fra Clausholm, hvor nu den rige Overjægermester Grev Joachim Reventlow rykkede ind. Denne ejede i Forvejen mange Gaarde, saaledes alene i Nærheden af Clausholm: Kalø, Frisenvold, Løjstrup og Kollerup. Han havde hørt til den Kreds, der samledes om Sophie Amalie Moth. Hovedmanden blandt dem havde været en tysk Adelsmand, Overjægermester Hahn, der havde en meget høj Stjerne hos Kongen, og som Følge heraf stor Indflydelse. Han var blandt dem, der var med til at faa Griffenfeld styrtet. Et godt Hoved havde han sikkert, men han var ogsaa blandt dem, der førte an i det vilde Liv, der førtes i denne Kreds. Til Belønning for sine "Fortjenester", overdrog Kongen ham til en meget billig Pris det gamle Slot Abrahamstrup, der hidtil altid havde været i Kongens Eje. Det var ham, der fik lov til at forandre slottets Navn til Jægerspris. Siden solgte han det igen til Kongen med stor fortjeneste. Han var dårlig lidt af Bønderne derude; de kaldte ham den "tyske Hane". Det var hans Datter, der nu som Husfrue rykkede ind paa Clausholm. Greven ombyggede gården til den Skikkelse, den i alt væsentligt har endnu. Hans Byste er anbragt over Hovedindgangen til Slottet. Selvom han efterhaanden brød med den Kreds, han havde tilhørt, vedblev han dog altid at staa højt hos Kong Christian d. 5te, vel sagtens for sin fornemme og vindende Optræden. Siden blev han Kansler. Efter hans Død 1708 gik Gaarden over til hans Enke, og det var 4 Aar senere, at Kong Frederik d. 4de derfra bortførte hendes smukke Datter Anna Sophie.

Hans Friis paa Hevringholm og Tustrup.

Oberst Friis var flyttet over til sin Gaard Hevringholm, som han havde erhvervet 1667. Denne gamle Gaard kom til Frands Lykke, da han blev gift med en Datter af Eske Brok til Estrup, der ejede Gaarden. Deres Søn, den bekendte Kaj Lykke, skulde have arvet den, men han mistede jo alt efter sin ubetænksomme Omtale af Dronningen. Kongen overdrog den til Olaf Daa, hvis Sønner ikke kunde klare Udgifterne, hvorfor de solgte Gaarden til Friis. I de første Aar efter Fraflytningen fra Clausholm boede Friis maaske mest paa Hevringholm, hvorfra han dog ofte aflagde længere Besøg paa Tustrup, der ligger kun et Par Km. fra Clausholm. Han var bleven gift igen. Aar 1680 rejste han for sit Helbreds Skyld til de varme Bade ved Aachen og Spa, og paa Hjemvejen opholdt han sig en Tid i Frankrig og de spanske Nederlande, paa de Steder, hvor han for længe siden som Dreng og ganske ungt Menneske havde færdedes med aabne øjne og videbegærligt Sind. Opholdet bekom ham saa vel, at han gentog det de følgende 2 Aar. Paa Hjemvejen det sidste Aar var det, han giftede sig med Jomfru Dortha Brockdorff til Rixtorff. Men hun døde allerede i Marts 1693 paa Hevringholm. Efter den Tid boede han fast paa Tustrup.

Paa Mindetavlen i Hørning Kirke hedder det: "Siden den Tid blev han selv ked af alting, overgav Verden med dette timelige og dets Ambaras, saa han derefter intet mere vilde befatte sig med noget Verdsligt, beklagede ikkun stedse at have haft alt for meget dermed at gøre og var ikkun ilde lønnet derfor, endog han ofte over dette Forfængelige har forsømt det bedste og højst Fornødne, som han nu meget haardt fortrød, hvorfor han endog for slet at skille sig af med denne Verdens Fordom beskikkede sit Hus".

Men allerede inden han mistede sin anden Hustru, var han travlt beskæftiget med at virkeliggøre de

Tanker, der optog ham helt den sidste halve Snes Aar af hans Levetid. Paa den omtalte Vægtavle i hans Kapel læses: "Den store Gud over Himmel og Jord allene til allerydmyget Ære og Tak begyndte Velb. Oberst Hans Friis Aar 1686 d. 4. Maj at bygge, renovere og staffere denne hans Sognekirke og Kirkegaardsmur med sit Begravelseskapel, Skolen, Hospitalet og Organistens Hus derved tillige med hans andre Kirker i Aarslev, Krstrup, Vivild og Vejlby, han og af Rod lod reparere og med alle deres kirkelige Ornamente saa og med deres aarlige og visse Indkomster forsyne ekster hans Fundatz's Indhold, som findes i Kirkebogen og hans egen H, og fuldendte han samme bygninger Aar 1697 d. 2. December. Alverden store Alt regere dem alle med sin Hellig Aand for Jesu Christi Skyld, som samme hans Kirker og andre Stiftelser efter Død skal forestaa. Amen. Soli Deo Gloria".

Man vil bemærke, at Tidspunktet for Clausholms overdragelse til Reventlow og til Begyndelsen af Friis' Byggeforetagender i Hørning falder sammen, saa man kan næsten ikke undgaa at formode, at der kan være en Forbindelse mellem disse to Begivenheder. Det være nu, som det vil, men kan man egentlig undres, om den gamle Oberst ikke er ivrig efter at sikre sin Svigersøn mere end det, han allerede havde aftvunget ham. Fra dette Aar og til sin Død gik hans Bestræbelser ud paa at sikre sine nærmeste Slægtninge sine Ejendomme, samt udforme sine Planer om Velgørenhedsværket: Den Hørningske Stiftelse.

Han havde for øvrigt straks efter sin Datters Død faaet Kongens Tilladelse til at disponere over sin Formue, som han selv ønskede det. Kongens Svar paa hans Ansøgning er dateret Pinneberg den 14. Oktober 1679, altsaa ikke fuldt 2 Maaneder efter Datterens Død i Hamborg.

Bestemmelserne om hans Godser og Den Hørningske Stiftelse fyldte nu hans Tanker og tog hans Tid. Resultatet foreligger i en Bog i Folio, som han kalder "Hørning Kirkes og Hospitals Original Bog". Den blev udført i 3 haandskrevne Eksemplarer, hvoraf det ene altid skulde bero hos Stiftelsens Direktør, Biskoppen over Aarhus Stift, "i Stiftskisten i Aars, det andet hos Kirkernes Patron, altsaa den Gang paa Tustrup, og det tredje hos Stiftelsens Inspektør, Sognepræsten for Aarslev-Hørning Pastorat. Denne Bog er Hovedkilden til, hvad der i det følgende berettes om Oberst Friis' Bestemmelser.

Han begynder med at sige, at han har overleveret sine Forældres Bestemmelser om de fattige og Begravelseskapellet i Sorø Kirke til sine 2 Brodersønner, hvis Fader Jørgen Friis var død 1680. De havde begge været Officerer i Rytteriet. Den ældste havde tjent som Major i Johan Rantzaus Regiment, medens den yngste havde været Kornet i Hestgarden og blev Ritmester ved 3. Rytterregiment, der gjorde Tjeneste i England 1693. Derefter hedder det: "Efter hosstaaende allern. Tilladelse har jeg den 18. Marts 1695 til mine kære Brodersønner, velb. Christian og Gregers Friis, overdraget al min efterladte rørendes og urørendes Formue, og haver jeg selv delt dem det imellem, læst og protokolleret til Viborg Landsting".

Siden følger Beskrivelse af hans Godser med en fuldkommen Jordebog for Hovedgaardene Hevringholm, Tustrup og Essenbæk med disse Gaardes Bøndergods, samt noget Strøgods. Essenbæk havde Kongen overdraget Hans Friis, vel et Led i Afviklingen af sin Gæld til Friis, den 29. Oktober 1661. Der nævnes Gaarden Essenbæk med Skov, et Kirkeboel. Volk Mølle, Essenbæk Kloster, Essenbæk Ladegaard med Skov, 1 Hus, 1 Laksegaard, 1 Stk. Eng, 2 Gaarde, Essenbæk Møllested, 1 Aalekiste og 1 Ruhestade i Hald Sø, 10 Gaarde i Assentoft, samt 4 Boel og 5 Huse. I Drastrup 5 Gaarde.

Nu afstaar Friis Hevringholm med Gods til Christian Friis , som er den ældste på Sværsiden. Han har fået det oprettet til Stamhus, og der opstilles regler for regler for Arvefølgen. Oberst Friis skal have 600 Rd. om Aaret, desuden 2 Tdr. af Gaardens eget Smør, 10 Faar, 16 Gæs og hver Mortensdag 10 Tdl'. Rug, 4 "Brendsvin", 2 Tdr. Boghvedegryn etc. Hevringholm var paa 79 Td. Hartkorn, Bøndergodset 435 Td. H.

Tustrup Hovedgaard var paa 72 Td. H., Bøndergodset 453 Td. H. (Moeskjær, Lemmer, Gl. Oustrup, Aarslev, Hørning, Gundestrup, Lime, af Krogsager kun Kirkejorden). Denne Gaard skal som Hevringholm svare ham 600 Rd. aarlig. Han forbeholder sig desuden Hevring Mølle (13 Td. Hartk.), samt Strøgods til omtrent 60 Td. Hartk., desuden Høns og Æg, Ildebrændsel, som Bønderne skal køre til ham, og han vil ogsaa have Ret til at forære en eller anden Ven noget deraf.

Af Essenbæk svares aarlig 400 Rd., 200 fra hver af Brodersønnerne. Han opgiver Værdien af Korn, Besætning og Løsøre paa de 3 Gaarde til 14450 Rd., men erklærer, at det er sat meget lavt. Gælden angiver han at være 9600 Rd., der bliver altsaa i rede Penge til hver 2425 Rd. Der bemærkes, at Brigader Rantzaus (Svigersønnens) Prætention, om han har nogen, ikke er regnet med.

Brodersønnerne erklærer, at de nøje vil overholde Betingelserne.

Saa følger hans "verdslige Testamente", som han kalder det, hvori han erklærer de to Brodersønner for eneste Arvinger, og der nævnes, hvad de forpligter sig til: De skal inden 3 Aars Forløb betale hans Gæld. I Hevringholm maa ikke stiftes gæld. De skal holde Haand over hans Forældres Begravelser og fromme Stiftelser. De 5 Kirker, han er Patron for, skal de holde med Voksløys, samt betale 5 Ørter Havre fra disse Kirker til Biskoppen i Aarhus. Til Præsterne for de 5 Kirker skal de betale aarlig 10 Tdr. 2 Skp. Rug og 3 Tdr. 5 Skp. Byg til Brød og Vin og til Randers Hospital 3 Tdr. 6 Skp. Rug og 4 Tdr. 4 Skp. Byg, som det har nydt fra gammel Tid fra disse Kirker.

De skal fra 11. Marts det Aar, han er død give 100 Rd. hver aarlig til hans Søster, Fru Anna Kathrine Friis, og til hver af hans Brødre- og Søstersønner 48 Rd. aarlig, saa længe de lever. Begge Brødrene skal drage tilbørlig Omsorg for Hans Henrik Bekow, der fra Ungdommen har været i hans Hus, sørge for ham med Føde og Klæder og give ham 20 Rd. om Aaret, hvis han trænger dertil. De skal ogsaa ved hans (Friis') Begravelse lade Sognepræsterne ved Kirkerne udbetale 100 Rd. til de fattigste og husarmeste af Bønderne ved hans 3 Gaarde.

For at hindre Splid har han bestemt, hvorledes Tienderne skal udredes. Chr. Friis skal give af Vivild Kirketiende 44 Tdr. og af Vejlbj 38 Tdr. og af Kristrup Kirke 60 Tdr. Gregers Friis skal yde af Hørning Kirke 65 Tdr., af Kongetienden 65 Tdr. og af Aarslev Kirketiende 28 Tdr. Dette bliver ialt 300 Tdr., halvt Rug, halvt Byg, som de i godt rent Korn har at levere Biskoppen i Aarhus eller Randers, hvor han sælger det bedst til Gavn for de fattige. Dette skal svares fra 11. Marts det Aar, han afgaar ved Døden. Saa længe han lever, vil han selv svare det.

Brødrene skal arve hinanden "for om muligt at Bevare vort ædle og ældgamle Stamhus, om det er Guds Vilje".

Alle restancer for Bøndernes for laan eller Landgilde skal efter hans Død eftergives. Hans gamle tro Tjenere, der lever paa Godset, skal nyde deres Frihed og hjælpes til Rette. Der maa ikke kræves

Regnskab af nogen af hans Tjenere, Kvinder eller Karle. De skal have et helt Aars Løn og rigtig Pas og Afsked. Hans Fuldmægtig skal til Sørgeklæder have 20 Rd., og hver af hans egne Tjenere i Stuen 12 Rd. De andre i Gaarden 8 Rd. Husholdersken 20 Rd., og hver af de andre Piger 6 Rd.

"Lille Mor" og Jens Kaas, "som jeg i 30 Aar og derover for deres Vanvittigheds Skyld har haft i mit Hus og givet dem deres fri Føde og Klæder", skal ogsaa herefter beholde bægge Dele, den ene paa Tustrup, den anden paa Hevringholm.

Hvorledes han ellers vil have forholdt ved sin Begravelse, har han sagt sin "elskelige Bichtfader" velærværdige Hr. Ole Pedersen øje i Aarslev.

Han kræver, at Brodersønnerne, deres Hustruer og Børn og Tyende skal ære og adlyde ham som deres Fader og agte ham som Herre, og han vil ikke have noget "derogeret" af den Højhed og Myndighed, der tilkommer ham som Herre og Husbond.

Alle de Dokumenter, der omhandler hans Gaarde og deres Overdragelse, er dateret Tustrup den 18. Marts 1695. Medunderskrivere er hans Nabo Holger Rosenkrands fra Bruusgaard, samt Fr. Krag fra Stensballegaard, ham, der var gift med en Datter af Griffenfeld.

Saa følger det, han kalder sit gejstlige Testamente, der indledes saaledes: "Mit gejstlige Testamente og Fundatz til Kirkerne, deres aarlige Vin og Brød, saa og til Randers og Hørning Hospitaler, item Skolen, min Begravelse, Orrsværket og Sejerværket med dets Betjentes Løn, og hvad enhver er tillagt, tillige med mine Brødræsonners Obligation paa 1000 Rd., som er Hospitalets Kapital, læst og protokolleret til Viborg Landsting og lyder som følger: »Da haver jeg derpaa i Jesu Navn, den store Gud over Himmel og Jord til ydmygest Ære og Tak og hans fattige Lemmer her i Verden til Trøst bestemt fra mig og mine Arvinger til fattige, Kirker, Skoler og Hospitaler, deres Overdirektør og andre Betjentes Løn, item min Begravelse, Orgelværket og Sejerværkets Vedligeholdelse i Hørning Kirke, saasom jeg nu hermed, Kgl. Majestæts Skatter undtagendes, som enhver selv svarer til, for evindelig Ejendom perpetuer er til dennem og deres Efterkommeres aarlige Underholdning: Først giver jeg til et Fundament af denne Stiftning en Kapital paa 1000 Rd., som med godt besat Jordegods som Underpant paa evig Rente skal blive staaende hos mine Arvinger og deres Descendenter ved Hevringholm og Tustrup efter Obligationernes Indhold, hvilke tillige med denne Stiftning er leveret Biskoppen i Aarhus".

Saa nævnes Indtægterne til Biskoppen, Præsten i Aarslev (Inspektøren), Organist, Bogholder og Lærer (til at begynde med var disse 3 Stillinger forenede i en Person), samt til Dækning af Stiftelsens øvrige Udgifter. Han stiller hertil af sine Tiender (saaledes som ovenfor anført i hans verdslige Testamente) 300 Tdr. Sæd til Raadighed til at dække Udgifterne til de fattige i Hospitalet. Dertil kommer saa de øvrige Udgifter, der ligeledes er nævnt i det foregaaende.

Den sikre aarlige samlede Indtægt opgives saaledes: Renten af den faste Kapital, af Korn (Rug og Byg) 435 Tdr.: 1 Fjdek., Havre 28 Tdl'. 7 Skp., Gryn 1/a Skp., Smør 13 Pd. 12 March, Honning 21/2 Stob, 1 Fødnod, 4 Svin, 1/2 Faar, 41/2 Lam, 21/2 Gaas, 1 Høne, 1/2 Td. Salt, 1 Mark Garn. De sidste mærkelige Indtægter er Landgilde fra forskellige Gaarde, hvormed Stiftelsens øverste Embedsmænd: Direktør, Inspektør og Bogholder honoreres.

Saaledes skal Biskoppen have Oberst Friis' Part en Gaard i Skjæring ved Aarhus med al dens Rente

og Herlighed. Sognepræsten i Aarslev skal have Landgilde og Herligheden af Rasm. Rasmussens Gaard i Selling. I Stedet for Tiende af Tustrup (der før havde været en Landsby, der med kgl. Tilladelse blev nedlagt af Friis og oprettet til Hovedgaard (1657) har Præsten i Aarslev faaet til Brug et Stykke af Tustrup Mark paa 8 Tdr. 3 Skp. Land, Kærving kaldet. Desuden havde han faaet den »Kirkestuejord (5 'Td. 6 Skp.), der tidligere hørte til Mogenses Gaard i Tustrup". Endelig faar han og hans Kone for deres føjelige og kristelige Omgængelse for Livstid Brugsret til en Eng ved Aarslev Mølle, Møllerengen kaldet, hvor der aarlig kan bjærges 20 Læs Hø. Friis stiller i Udsigt, at hvis Præstens Efterfølgere findes føjelige mod Herskabet paa Tustrup, vil de ogsaa nok opnaa den Ret. Han erklærer, at han gjerne vilde give mere, men det har han nu ingen Ret til, da han for 3 Aar siden afstod sine Gaarde til sine Brodersønner. 1) I Kronens Skøder 1. og 2. Del vil man finde alt om Tustrup og om Friis' talrige Mageskifter og Handler.

Til Bogholder, Tilsynsmand ved Hospitalet, Samt Orgelmester ansætter han sin Kammertjener Ludolph Munich, der tillige skal læse med de 3 Dreng, der skal optages i Hospitalet foruden de ordinære 11 Lemmer. Dem skal han have Opsyn med Dag og Nat; han skal føre Bog over Af- og Tilgangen. Han skal ved Lemmernes Død lade afholde Auktion over deres Efterladenskaber, og den indkomne Sum indføres i Kirkebogen, hvor han ogsaa noterer, hvad der indgaar af Gaver eller Bøder til Kirken i »Guds Kiste" eller ad anden Vej. Desuden skal han indføre Regnskaberne i Kirkebogen og sørge for, at de bliver underskrevne. Han skal "defrayere" Bispen, Inspektøren og Præsterne fra Kristrup og Vivild, naar de holder Møde der, hvilket skulde finde Sted hvert Aar.

Herfor nyder han Landgilde og Herlighed af Lindberggaard. Som Orgelmester faar han Landgilde og Herlighed af en Gaard i Hinge, samt af Jens Skomagers Bol i Hørning, og han maa bruge dettes Avling og Gaardsted uden Afgift, Ægt og Arbejde.

For at holde daglig Morgen- og Aftenkor med Lemmerne og Børnene i Kirken og "lege paa Orgelværket" om Formd.: "Min Sjæl nu lover Herren" og om Eftermiddagen: "Fra Mennesken haver jeg vendt min Hu", faar han Landgilde og Herlighed af det Bols Jord, som bruges under Anders Lassøns Gaard.

Forsømmer han nogen af sine Pligter, skal han bøde 8 i Guds Kiste, hver Gang det sker.

Som Skolemester i Hørning skal han flittigt opvarte Kirken, Skolen og Hospitalet med Læsning og Bøn. For denne Bestilling skal han have 8 Rd., samt 6 Tdr. Korn, halvt Rug, halvt Byg, foruden hans Rettighed af fremmede skolebørn, hvilket efter hans Død altid skal lægges til Skolemesterens løn.

Degnen (som paa den Tid slet ikke havde noget med Skolen at gøre) skal holde Kirken, Begravelsen og Kirkegaarden i Orden og passe Sejerværket. For dette faar han et Havested og et øde Huses Jord, samt 1 Td. 4 Skp. Rug og 1 Td. 4 Skp. Byg. Han maa ikke handle med Lemmerne eller befatte sig med dem eller Hospitalet under 1 *lt* i Bøde i Guds Kiste, hvis det sker.

Niels Rasmussen og hans Efterkommere nyder sit Hus frit uden Landgilde, Ægt og Arbejde for at betjene de fattige, renholde Hospital og Skole og hver Onsdag og Lørdag at køre Skarnet fra Døren, samt køre det fornødne Vand og Ildebrændsel og iblandt et Læs Enebærris for at røge i Hospitalet. Tillige skal han, naar de trænger eller er syge, fly dem et gaaende Bud en Mils Vej eller to til deres Slægt her i Egnen og for Resten som deres Tjener og sand Kristen give dem al mulig Hjælp. Hans

Kone skal hjælpe og rede under de sengeliggende og holde Skolebørnenes Linned og Hoveder rene og bøde deres Klæder. Alt dette skal Bogholderen have Tilsyn med.

Der skal altid være 14 Lemmer og Skolebørn i Hospitalet efter de 14 nummererede »Loger". Hver skal maanedlig have til Sul og Kost 21/2 Skp. Mel og 21/2 Sko Malt. Til Klæder hver Juleaften 8 Alen godt graa Vadmel a 12 *Is* Alen til en Kjole gjort, eftersom de nu forfindes; 6 Alen godt Blaargarns Lærred a 7 *Is*; til et Par Sko 4 *la*. Til Syløn 6 J. Det bliver for dem alle 14 til 35 Rd. aarlig. Kornet til deres Sul og Kost er 105 Tdr., som skal ydes in natura af Møllerne hver Maaned.

Meelmøller skal levere til de første 6 "Logier", Mygind Møller ligesaa til og med til Nr. 11, og Volk Møller til de øvrige 3. Men da denne Afgift overskrider deres Landgilde med 30 Tdr. Korn, skal disse leveres dem den 11. Decbr. hvert Aar af Stiftningen, nemlig Meel Mølle 13 Tdr., Mygind Mølle 12 Tdr. 4 Sko og Volk Mølle 4 Tdr. 4 Sk. Kornet skal leveres senest den 3. Dag i hver Maaned i godt rent Mel og Malt i Fuldmaal i Bogholderens og 2 Mænds Nærværelse, naar Præsten ikke selv er til Stede, under en Mulkt af 1 lf., i Guds Kiste for hver Gang det forsømmes. Er der noget i Vejen med Maal eller Vare, skal Overtræderen straks, inden han rejser af Byen, betale sine fattige Kornet med rede Penge efter Kapitels Købet og desuden give 1 lf., i Bøde til Guds Kiste første Gang, anden Gang 2 1/., og tredje Gang skal han have forbrudt det daarlige Korn enten til Lemmerne eller til Husarme efter Præstens Afgørelse, og saa endda give Lemmerne bedre Korn.

Og som der endelig behøves en med Alder rørig Enke, der kan betjene Lemmerne og især de sengeliggende, saa skal den dygtigste, man kan faa uden Børn og Anhang dertil indskrives, som skal have sit Værelse i Hospitalets Forstue, at hun altid kan holde Døren lukket og desbedre betjene Lemmerne, hvorfor hun aarlig skal have til Kost og Løn 6 Tdr., halv Rug og halv Byg, og dersom hun betjener Lemmerne flittigt og er skikkelig, skal hun endnu have 2 Tdr., foruden hvad hun med sin egen Gærning kan fortjene sig. Naar hun bliver gammel og skrøbelig, har hun Ret til at staa først for Tur, naar en Plads bliver ledig.

Sognepræsten i Aarslev skal uden Recommendation eller Venners anseelse saa og "uden wild, venskab eller gave direkte eller indirekte" paa sin Samvittighed under Guds evige Straf udvælge til Lemmer de gamle, fattigste og usleste, de véd eller kan opspørge, i vort eget eller fremmede Sogne, som ingen rige Venner eller anden Hyldest haver og ere ganske aflægs, lamme, blinde, døve, saa de ikke kan fortjene Føden.

Skolebørnene vælges af dem, som har ingen Fader og Moder og er dog af god "ingeniosus" (Begavelse), dog ingen under 6 Aar. De maa have Ophold i Stiftelsen, til de er 14 Aar.

Naar Bispen har givet sit Samtykke til Optagelsen, og de er kendt for rette Almisselemmer, skal de indskrives. De maa føre deres Sengetøj med, hvis de har noget. Hvad de efterlader sig, skal straks sælges ved Auktion til Indtægt for Stiftelsen.

Der skal altid staa 3 paa Ventelisten. Ingen maa nyde Almisse uden de, som er i Hospitalet og derhos enlige, af hvilke Præsten skal bestemme en, der kan læse og skrive, der 3 Gange om Dagen holder Bedetimer. nemlig Morgen, Middag og Aften, og tillige læse et Kapitel af Bibelen og en Part af Katekismus. Og førend det sker, skal han hver Gang "klemme" en Gang med deres egen Klokke. Paa samme Maade skal det ske i Skolen. Der skal ved 10 slet om Formiddagen og ved 7 slet om Aftenen ringes til Bords, og hver Gang synges et Vers før og et efter Maaltidet.

Hvis nogen af Lemmerne er uskikkelig med Banden, Skælden, ond Forligelse eller anden Forargelse, med Kirkens eller Bedetimernes modvillige Forsømmelse, og ikke efter tvende Paamindelser af Sognepræsten vil bedre sig, skal de af Biskoppen eller hvem han af de 3 Sognepræster vil ordinere dertil, formenes Hospitalet.

Af Tiendernes Afgift i Særdeleshed skal 6 fattige Adelspersoner, som Friis første Gang selv har udset dertil sammen med to Ekspektanter, gives aarlig 12 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg, som skal leveres dem i Aarhus eller Randers enten in natura eller i Penge efter Kapitels Køb. Efter deres Død nyder fremmede dette. Dog, saa længe der findes i de Friisers Familie og de Marswiners nogen, der trænger dertil, skal de nyde det frem for andre. Den ældste af Fritsernes Familie skal disponere sammen med de andre Stamfrænder og med den ældste af Marswinernes Familie med dens Samtykke og Fællesraad.

Biskoppen i Aarhus skal hvert Aar af Kirkerne have en Ørte Havre, ialt 5 Ørter (12 Tdr. 4 Skp.). Af det Korn, der er tillagt Præsterne til Vin og Brød, beholder Hr. Ole til Hørning Kirke den Ørte Rug og den Ørte Byg, som altid er leveret af Therkild Sørensens Boelsted. Desuden skal han have 1 Td. Rug og 1 Td. Byg af Stiftelsen. Til Aarslev Kirke modtager han 1 Td. 6 Skp. Rug, som han altid har faaet. Hr. Mads i Vivild og Vejlbys Kirker faar 5 Tdr. Rug, Hr. Ebbe ved Kristrup Kirke faar 1 Td. 2 Skp. Rug og 1 Td. 4 Skp. Byg.

Til Kirkernes, Begravelsens, Hospitalets, Orgelets og Sejrværkets Vedligeholdelse er aarlig af Stiftelsen tillagt: Hørning Kirke 20 Tdr. Korn, Aarslev Kirke 8 Tdr., Chrstrup Kirke 12 Tdr., Vivild og Vejlbys Kirker henholdsvis 14 og 12 Tdr. Til Begravelsen 6 Tdr., Hospitalet 6 Tdr., Orgel- og Sejrværket 4 Tdr. Disse aarlige Deputeter samles, til der bliver Brug for dem det ene eller det andet Sted.

Oberst Friis har ladet alle Kirkerne sætte i god stand, saa han haaber, at det til dem henlagte Deputat vil forøges betydeligt, da der ikke i flere Aar kan ventes større Udgifter.

Af Tiendernes Afgifter i godt, forsvarligt Ydekorn til hver Mortensdag. præcis leveres af Stamhusets Ejer for Vivild og Vejlbys Kirker 82 Tdr., af Tustrups Ejer for Hørning Kirke- og Kongetiende, samt af Aarslev Kirketiende 158 Tdr., af Essenbæks Ejer for Kristrup Kirketiende 60 Tdr., halvt Rug og halvt Byg, enten i Aars eller Randers, hvor Biskoppen ordinerer, under Tiendernes Fortabelse, som straks af Biskoppen maa fæstes bort til en anden eller til Sognemændene uden al foregaaende Lov og Dom, hvorfor de nævnte Hovedgaarde skal være de fattige til Underpant og Forsikring, saa længe de bliver ved hans egne Arvinger; men skulde de komme i anden Værg, skal Tienderne ikke mere tages paa Kærven ved Gaardene, men straks som denne Stiftelses Ejendom tilligemed Patronatsretten og Kaldsretten til Præster og Degne, saa vel som Begravelsen og al anden Herlighed være hjemfalden til Biskoppen i Aarhus paa de fattiges Vegne med alle Indtægter at disponere over til Testamentets Gavn og Fordel. Men saa længe hans Arvinger har Gaardene og rigtig betaler Afgiften, skal de ikke alene beholde Tienderne uden Fæste, men ogsaa Herligheden til Begravelsen, saavel som Patronatsretten over Kirkerne til at kalde Præster og Degne.

De 3 Møller, der leverer Mel og Malt til Hospitalet, faar overdraget Bygningerne til evig Arv og Eje. De 2 er reparerede og forsynede med ny Sten. Mygind Mølle vil blive sat i Stand snarest. Det viste sig snart, at det ikke gik saa nemt med disse Møller. Om dem og deres Forhold til Stiftelsen kunde der skrives en længere Historie.

Hvad der skal bruges af Kalk til Kirkernes og andre Bygningers Reparation leverer Tustrup, som ogsaa stiller Arbejdskraft af egne Bønder i Sognet efter Sognepræstens Anmodning og Ladefogedens Tilsigelse. De skal gøre Arbejdet gratis, men saa til Gengæld have de øverste Stolestader i Kirken, med mindre de fremmede der i Sognet vil være lige med dem om Arbejdet.

Der skal inden April hvert Aar afholdes Syn paa alle Kirkerne og Hospitalets Bygninger, saa Skaderne kan afhjælpes inden Sommerens Udgang. De 3 Sognepræster kan selv foretage dette Syn sammen med 4 af deres bedste Sognemænd. De meddeler Biskoppen, hvad der er udsat, og saa møder de alle 3 efter Biskoppens Tilsigelse enten hos ham eller i Hørning hos Bogholderen for at affatte Regnskabet. Naar Biskoppen har approberet det, skal Bogholderen indføre det i Kirkebogen, hvorefter Biskoppen og Præsterne underskriver det. De Penge, der herefter er i Behold, skal saa med 5 % Rente anbringes med godt Guld- og Sølvpant eller Jordegods i Egnen, som kan forrente sig.

Saa følger der noget om uvisse Indtægter. Hver Person, Mand eller Kvinde, Piger og Karle skal, naar de gaar til Guds Bord, give i Guds Kiste en Skilling, eller hvad de selv vil; var det saa kun 1/2 Skilling, er det endda godt og Tegn til, at de frygter Gud og vil med Gærningen bevise deres Tro. Vil nogen have deres begravelse under kirkens tag, skal han første gang give 4. Rd. og siden 2 Rd. for hver Gang Graven aabnes. Hver, som til Trolovelse, Bryllup, Barsel eller Kirkegang ønsker noget uden for det sædvanlige med tændte Lys eller Orgelspil, skal i det mindste give til Kirken 4 *lt* og til Orgelmesteren 3 *lt* og i Guds Kiste 8. Vil nogen give mere, staar det enhver frit for. Alt saadant skal optegnes af Præsterne og til hver Phillippi Jacobi indføres i Kirkebogen. Dog skal Præsterne og Orgelmesteren have alt saadant frit eller give derfor, hvad de vil.

Præsterne skal til Medhjælpere have 3 af de bedste Mænd i hvert Sogn, som de skal udvælge og finder dygtigst dertil, at god Skik i alting kan holdes. Vil nogen til sin Begravelse eller anden Højtid have ringet med alle 3 Klokker, skal der gives 3 *lt* til Kirken.

Alle Bønderne til Tustrup i Hørning-Aarslev Sogn skal til Skolens og Hospitalets Ildebrændsel yde aarlig i rette Tid af hver Helgaard 8 fuldkomne Læs Tørv, og de mindre i Forhold dertil. Men saa skal de være fri for at køre Hovtørv. De skal betale 1 *lt* 4 for hvert Læs Tørv, de enten ikke leverer eller ikke har faaet afskrevet af Bogholderen, samt dertil 8 & i Guds Kiste til Mulkt. Disse Tørv skal skæres i Gunnerupmose, hvortil anvises dem en vis Part af Skovfogeden, som de skal beholde til evig Tid. Tillige skal der, naar der skoves til Gaardens Fornødenhed, leveres af Ladefogeden 2 gode Læs" Trosagre", som ellers bortstjæles.

Præsten i Aarslev-Hørning og Organisten skal i samme Mose have deres fri Tørveskær efter Friis' Udvisning.

Med alt dette har Sognepræsten Aarslev – Hørning som Guds Tjener og de fattiges Forsvar med Bogholderen, Orgelmesteren og Skolelæreren og sine 2 forordnede Sognemænds Hjælp flittigt Opsyn og leder under Biskoppens Opsyn Værket saaledes, at Gud for alting kan æres, Kirkernes og de fattiges Gavn søges og god Skik i alting kan holdes efter Testamentets Indhold, som de skal følge punktlig uden al Forandring. Præsten skal ofte og flittigt visitere Hospitalet og Skolen, Bogholderen skal holde rigtig Bog over alle Stiftelsens visse og uvisse Indtægter, og de skal sørge

for, at de fattige uden al Restans rigtig og i rette Tid faar det, som er dem tillagt. Denne Administration skal Biskoppen som Overdirektør og Præsterne begynde førstkommande primo Maj 1697. Dog vil han selv, saa længe han lever, tilligemed Bispen disponere derover og lade Stiftelsens Regnskaber indføre i Kirkebogen.

Der sluttet ordret saaledes: "Dette er saa vidt, efter hans kgl. Majestæts allern. Tilladelse, min Anordning og sidste Vilje om det gejstlige, og hvad jeg til Kirker, min Begravelses Kapel, Hospitalets, Skolens og Betjenternes Underholdning haver i Jesu Navn testamenteret, nemlig Originalen, som paa det forordnede trykte Papir forvares i Aars Stiftskiste under hans velædle Højærværdighed Biskoppens og hans Successors Inspektion sammesteds, og de andre 2, som er vidimerede Kopier af Originalen, den ene hos Tustrupgaardens Patron eller den ældste af de Friisers Familie, og den anden hos Hørning Sognepræst og hans Successorer, som jeg samtidig hermed beder og formaner herover efter min Død med Ivrighed og Alvor at ville holde, saa at intet af dette, som til Guds Ære, Kirkernes og de fattiges Hjælp i en god Mening er testamenteret, abbalioneres enten ved salg, Pant, Mageskifte, ej heller nogen Profit derafsøges under den allerhøjeste Guds evige straf. Men uforandret og uformindsket konserveres til den gudelige Brug, der er steftet, som de agter i sin Tid at svare Gud selv dertil og dermed vente Løn og Velsignelse af ham baade her og hisset, om de oprigtigen omgaaes dermed, og holder derover, som det sig bør, hvilket at maa ske, jeg inderlig ønsker af den store Gud over Himmel og Jord, saa at han og af Naade vil holde sin faderlige Haand, at det, som uden al Vanitet alene til hans Ære og mange fattiges Hjælp og Trøst er testamenteret, maa saaledes i sin rette Skik konserveres til evig Tid, Amen i Jesu Navn. Amen. Amen, Amen.

Til en uryggelig Forsikring haver jeg, Hans Friis, dette mit pie legatum som min sidste Vilje uden al Simulation og Forfængelighed ved fuldkommen Sundhed og Fornuft selv forfattet, med egen Haand underskrevet og mit adelige Pitschaft bekræftet, saa og konstitueret begge mine Brødre Sønner, velb. Major Chr. Friis og velb. Oberstløjtn. Gregers Friis som Executores og mine eneste Arvinger, dette ej alene med mig til Stadfæstelse at underskrive og forsegle, men endog mod hver Mands Kontravenientz af yderste Evne og Formue kraftigt at maintainere, og venlig ombedet hans velædle Højærværdighed Biskop, Dr. Johan Bram i Aars, som dog er de fattiges, Kirkers, Skolers og Hospitalets Overhoved og Forsvar, han og som Overdirektør herover, og min Sognepræst her ved Stedet hæderlige og vellærde Mand Hr. Oluf Pedersen øje, som hans Coadjutor, med min Præst i Chrstrup, hæderlig og vellærde Hr. Ebbe Pedersen til Hjælp, naar det efter Testamentets Indhold behøves, for dennem og deres Efterkommere In officio - sig dette mit Testamente at ville antage, patrociner og tillige med begge mine førømrørte Brødre Sønner, kraftigt forsvare, og der behage dette tillige med os til des bedre Forsikring at underskrive og forsegle.

Datum Tustrup, 11. Martz 1697.

H. Friis.

Chr. Friis.

Saa følger en Erklæring fra Chr. Friis til Hevringholm og Essenbæk, at han skylder 500 Rd. (paa de fattiges Vegne) til Hørning Hospital. De skal blive staaende paa evig Rente. Til Pant stiller han Essenbæk Sogns Ladegaard. Peder Rasmussen skylder deraf aarlig 2 Rd. af sit Stykke Eng, 12 [J af et Hus, 2 Tdr. 4 Sk Rug, 5 Tdr. 2 Sk Byg, 5 Tdr. Havre, 4 Lispund 12 Marker Smør, en Okse at stalde, 1 Svin, 1 Faar, 2 Lam, 1 Gaas, 4 Høns, som sammen beløber sig til 38 Tdr. 4 Sko Hartk. Dette stiller han i Pant. Kan han ikke klare sine

Forpligtelser, maa Stiftelsen overtage Pantet uden foregaaende Lovmaal og Dom, dog saaledes, at det paa hans egen Omkostning auktioneres til den mestbydende. Det, der, da bliver til overs fra de fattiges Kapital, Rente og Omkostning, skal han selv og hans Arvinger nyde.

Ligelydende Erklæring fra Broderen, Gregers Friis. Han stiller i Pant sin Part af Michael Davidsens og Rasmus Hansens Selvejergaard i Lime. Den skal afgive: 8 Rd., 2 Tdr. 6 Sk Rug, 5 Tdr. 4 Sk Byg, 1 Lispund 3 Marker Smør, 1 Svin, 1/2 Lam, 1/2 Gaas, 1 Høne, og hos Niels Andersen i Gl. Oustrup: 2 Oste, 1 Td. 7 Sko Rug, 2 Tdr. 2 Sko Byg, 1 Fjerding Smør, 1 Brendsvin, Fødnød, 1 § Vaadgarn, 1 Lam; dette svarer til 34 Tdr. 6 Sk 3 Frdk. Hartkorn.

Disse Erklæringer er underskrevet af Brødrene paa Tustrup den 11. Marts 1697 og læst paa Viborg Landsting 24. Marts 1697.

Nu havde Hans Friis altsaa afstaaet sine Godser til sine Brødersønner fra 18. Marts 1695, og fra 11. Marts 1697 var den Hørningske Stiftelse en Kendsgærning.

Men man kan sikkert gaa ud fra, at hvis Oberst Friis ikke havde maattet forlade Clausholm, var den Hørningske Stiftelse ikke bleven til, i alle Tilfælde ikke under denne Form og det Navn.

Allerede medens han endnu boede paa Clausholm, var han Inde paa de Tanker, der optog ham saa stærkt i hans Livs sidste Afsnit. Han havde ofret meget paa sin daværende Sognekirke i Voldum, som han havde forsynet med Taarn og udsmykket paa forskellig Vis. Men han havde ogsaa oprettet et Hospital for 6 fattige Personer, der kom til at bo i en Tilbygning til Kirkeskibet. Dette var allerede kommet i Gang, inden han maatte forlade det Sted, der havde været hans Hjem i 37 Aar.

Men han havde endnu ikke faaet oprettet nogen Fundats, og derfor flyttede han de 6 fattige over til Hørning (rimeligvis 1686), hvor han anbragte dem i et "Gadehus", som han kalder det, indtil Hospitalsbygningen blev færdig til Indflytning, hvilket skete 1691. Paa Clausholm tog Grev Reventlows Frue efter sin Mands Død Tanken op og genoprettede Hospitalet i Voldum paa samme Sted, hvor det havde til Huse i Friis' Tid. Den af hende oprettede Fundats er dateret 24. December 1710.

Oberst Friis, den nu saa ensomme Mand, vedblev at udforme sine Planer, der fandt Udtryk i den udførlige Fundats, hvoraf der ovenfor er givet et fyldigt Uddrag. Hans Kammertjener Ludolph Munich blev den ny Stiftelses første Bogholder, samt Organist ved Hørning Kirke, Lærer for Byens Børn, samt for de 3 Dreng, der efter Fundatsen skulde optages i Hospitalet. Men han havde allerede i de foregaaende Aar, før Stiftelsen fremtraadte officielt, fungeret i alle de nævnte Egenskaber en halv Snes Aar. Han maa have været en alsidig veloplyst Mand. Det er ham, der med sin smukke og sikre Haandskrift har ført Kirkebogen, hvor alle Bestemmelserne om Friis' Overdragelse af sine Godser, samt den vidtløftige Fundats er optegnet.

Obersten var som sagt allerede 1686 begyndt paa de store Arbejder ved Kirken med at indrette Gravkapellet, opsætte det ny Orgel og Sejerværket. Hospitalsbygningen blev opført i Kirkegaardens nordvestlige Hjørne, saa der kun var nogle faa Skridt derfra til Kirken.

Paa den anden Side af Kirkegaardsporten blev der bygget Bolig for Bogholderen. Det hele dannede

sammen med Kirken et sjældent tiltalende og hyggeligt Landsbybillede.

Det første Regnskab, der er indført i Kirkebogen, gælder for Aaret 1. Maj 1696-1. Maj 1697. Det er underskrevet med Oberstens egen Haand den 4. Juli 1697 paa Tustrup. Sort Segl med hans Vaaben staar ved Navnet. Men Stiftelsens Fundats traadte jo ogsaa først i Kraft 1. Maj 1697. Forud for dette Regnskab meddeler Obersten Navnene paa de 6 Adelspersoner, der skal nyde den Genant, der er tillagt dem, samt

de 2 Ekspaktanter. Der er Fru Ingeborg Jul, Fru Barbra Jul, Jomfru Barbra Hylleborg Beck, Jomfru Barbra Helwig Friis, Jomfru Lisabeth Sophia Friis. Ekspektanterne var Salig Albert Friis' og Salig Lauritz Seefelts Enker.

Derefter findes Afskrift af en Synsforretning, Obersten lod foretage for de 5 Kirker, han har Jus (Kaldsret) til, og de 3 Møller, han har givet til de fattige. Kun paa Mygind Mølle var der noget at udsætte. Man ser, at de 3 Mænd, der drev Møllerne, og Oberstens Fuldmægtig var til Stede sammen med Synsmændene. Mødet blev holdt paa Tustrup den 25. Novbr. 1697. Obersten selv var ikke til Stede. Det lakkede mod Enden nu.

Under samme Dato er i Kirkebogen indført en Fortegnelse over Kirkernes og Hospitalets Inventarium. Her maa fremhæves de smukke sølvforgylde Alterutensilier, den prægtige Messehagel, samt den store augsborgske Bibel. Ogsaa nævnes under Aarslev Kirke en ny sølvforgylt Kalk og Disk og en ny Messehagel bekostet af Sognepræsten Hr. Søren Winter, Hr. Ole Øjes Formand. I begge disse Kirker nævnes endnu Røgelsekar blandt Inventariet.

Alt var nu i Orden; nu kunde Obersten drage rolig herfra. Der stod kun tilbage at ordne alt ved hans Død og Begravelse; men ogsaa det fik han lige akkurat Tid til. En berømt engelsk Tænk og Skribent har udtalt, at man lærer ikke en Mand virkelig at kende ved at høre eller læse om "Begivenhederne" i hans Liv. Nej, det er ved Smaabemærkninger og Smaatræk fra Dagliglivet, som han næppe selv har tillagt nogen Betydning, og; som han aldrig vilde falde paa at tage med i sine Erindringer, om han fik i Sinde at nedskrive dem til senere Offentliggørelse, at Personligheden kommer til at træde levende frem, saa man kan danne sig et sandt Billede af hans virkelige Egenskaber, de være sig af positiv eller negativ Art.

Ved at læse hans Bestemmelser for Jordefærden, hvorledes han ordner alt til de mindste Enkeltheder, faar man et dybt Indblik i hans redelige og noble, hensynsfulde og beskedne Tænkemaade, vel netop nogle af de Egenskaber, der vandt alle for ham, da han som ganske ung paa sine store Rejser i Europa fik Adgang- til mange af Tidens Magthavere.

Endnu for nogle Aartier siden kunde man, vist særlig i solide jyske Bondeslægter, finde en lignende i Enkeltheder gaaende Omtanke for, hvorledes alt skulde foregaa ved Begravelsen, naar Familiens Overhoved kaldtes bort. Man vilde sikre sig, at alt kom til at foregaa med sikker Ro og Værdighed. Disse hans sidste Ord og Tanker skal anføres i Tidens Udtryksmaade med hans egne Ord: Anlangende Extracten af min Wandrings-Laab her i Verden, da som det findes paa Taflen ved den venstre Side i min Begravelse, Refererer jeg mig did, eftersom det for unødigt eragtis her at igientage.

Anordningen om min Begravelse og andet udi mit Husvæsen efter min Død haver jeg i Jesu Nafn saaledes sluttet som følger. 1. Udi min Søsters og Fru

Margrethe Krabbes fraværelse vil jeg, at min præste Konne Anne Christensdaatter i Aarslef og min Husholdersche Boeld Nielsdaatter og ingen flere, skal klæde mig straks efter jeg er død, eftersom alt mit jordetøj dertil ligger i bereedskab. Mine egne folck og tienere nemlig Henning Henningsøn, Ole Pedersøn, Ludolph Munich, Peder gregersøn, Jens Hansøn, Lars Christensøn og Heluichus skal samme Dag jeg dør ligge mig i min inderste Kiste og strax lade den tilnagle, siden de faa natter jeg staar ofver Jorden schiffes til toe og toe, for u-Kræ schyld, at waage ofver mig, 2. Jeg vil for ald verdens prang og forfengelighed at flye, at der ingen steds, enten i Kirchen eller i Huuset, skal dragis for mig med hvit eller Sort, mens at mit Liig skal staa i min Stue til det bæris derfra i min graf, som skal schee det allerførste muligt er, og inden trej Dage i det lengste, og det af forskrevne mine tienere, med Byfogden og Orgelmesteren i Randers, saa og fogden paa Tustrup og Hefringholm tilhielp, som skal bære det saa langt di kan uden porten, derfra ti af mine schickeligste bønder ved alle gaardene skal bære det til marchskællet og der afløses af lige saa mange andre, som skal bære det til byen, hvor det igien af forommeldte mine tiermere skal bæres need i begravelsen og sættes i den yderste Kiste, hvilchen min Søn Christen Friis skal drage omsorrig for, at alle schrueerne anden Dagen bliver tillochit og de faae bogstafver forandrit, som Plum paa Gravschriften har forseet saa og Aarstallit paa Taflerne, hvor det behøfvig, naar jeg dør. 3. For mit Liig skal Jacob degen med trej schoelepersioner af Randers, som sjunger bedst, holde Chorit. Mens Lius eller anden Stads vil jeg ej have baarit derfor, iche heller skal der brende fleere i Kierken end de to, som staar på Alterit. Med Klocherne skall klemmis to eller trej gange, naar Gud kalder mig, at enhver Guds barn kan geleide min Sjæl til Gud, med it inderlig Such, siden skal ringes fra di seer Ligget komme, og til det er nedsat i sit huilestæd, og saa klemmis trej smaa gange igien, naar all tienisten er ude. 4. Jeg saae gierne, at Bispen Hans Høierværdighed Doctor Johann Bram, som min udkaarne Ven, om det var hans Leylighed, prædichet over mig, hvorfore jeg og, for at facilitere tidens Korthed strax schicker ham Texten, thi enddog min tilstand er Slet, troer jeg dog iche, at tiden paa en dag eller otte er saa nær, hvorfore hand vel er saa god strax at Resoluere sig, og som jeg fornemmelig vil have flyet all brach og Vanitet, vil jeg intet have anderledis Paranterit over mig, eller heller med nogen personalie eller videre, end hvem min fader og Moder var, thi min afkomme er alle i Landet bekient, det er noch, jeg haver Levit Erlig og er død Salig. 5. Til min Begravelse at følge Liigget vil jeg for den ansatte Kortheds schyld ingen have besuergit uden mine Eeniste arfvinger og egen næste venner som er her i Eignen, thi enddog min Søn Johan Rantzau og min Søster burde at være di første og fornemmiste, kan det, for den hastig og Stille Jordefærd iche sche, dog skall min Søn Christen Friis strax Advisere dem min' død, sige dem den siste Adieu fra mig og aarsagen, hvorfore de iche anderleedis indladis. Hellers bedis efterschrevne at følge Liigget, 1. Mine Broder Sønner og Eeniste Artvinger. 2. Min Svoger Cay Lyche og Bispen. 3. Mine Sognepræster Hr. Ole og Hr. Mads. 4. Hr. Ebbe og Hr. Hans Olsson, Hvilke min Søn, efter tiennesten biuder need med sig til Gaarden paa et schickeligt og tarvveligt Maaltid, og dermed haver min verden en Ende. 6. I det øfrige forbliver det efter mit Verslige Testamentis indhold med di fattige og mine folchis Løn og Sørgeklæder, som hellers Recommenderis dem, som børn af deris Fader, til all mulig hjælp og befordring. 7. Skulle der blive nogen ringe Gield efter mig som dog, med rette, iche skal vere ofver trej el. Fire Hundrede Rixd., skal di betalis af min første Termins genant til kommende aar og Resten efter min mundtlig Disposition, og at ingen tuifl skal ladis, hvorlengte afgiften varer efter min død, saa bliver det ved Naadsens aar efter Sædvane hos alle, at afgiften Continuerer it aar og Sex Uger fuldkommen, efter Gud haver kaldet mig, saaviit penge angaar, det andet som Korn, Smør og sligt beholder de selv. 8. Mine Bønder og Tienere til alle Gaardene skal, den Dag jeg begravvis, paa samme Maneer, som det scheede efter min Salig Kone og Daatter, gives trej Retter mad, tolf a fjorten tønder Randers øll, Brendvin og tobach for fire Rbr.: Ved Hefringholm til Hans vestergaards i vifuuld, ved Tustrup til Niels gorsens i Hørning, og ved Essenbech til Christen Rasmussøns i Drastrup alt a proportion efter Bøndernis mengde. Desligiste

skal Lemmerne i Hospitalet gives mad og Øll, saa og Brendevin for fire march. 9. Særdeeliser at agte, at som jeg hafver gifuit eendeel børn, som er fød og opfød i mit Huus, og opkalt efter mig og min Sall' Kone efterschrevne penge, og for aar og dag siden Leverit en hver Dieris, saa som Dorethe Jens Daatter Toe Hundrede Rixdaller, og for de to Kalle, jeg gaf henne, da min Sal. Kone døde Tive Rixdaler. Lille Hans Fris Olsøn Toe Hundrede Rixdaler, ydermere giver jeg hermed efterschrevne mine tienere, nemlig min fuldmegtig Olle Pedersøn mit Store firkantet Messing Slaaverck, som Hænger i Stuen ved Tustrup. Min Husholdersche Boeld Nielsdaatter Ti Rbr. for hendes Kuur Kobbe, jeg i min Svaghed haver brugt. Ithem mine tvende Nat Kjoller med Sølfknapper udi. Saa og min Sorte Silchevæst med guldblommer udi, uden Ermer, til liden Hans Friis Olsøn. Min Cammertjener Jens Hansøn den brunblæssit hest, Hand haver under Hænder, at Riide mine Errinde paa. Skiøtten Lauritz Christensøn, den liden Sortblæssit schydhoppe, som nu er ved Hefringholm. Heluickus, som baade har tjent mig længe, til med opkaldt efter mig og min Sal. Kone, Halftrediesindstive Rixdaller, hvilketorschrevne mine brødre Sønner straks skal give dem, foruden deres aarsløn og Sørge Klæder efter Testamentis indhold. I det øfrige vil jeg iche at med Husholdningen skal schee nogen forandring inden fare dag, som er først kommende paasche, da enhver ved sit behold. 10. Min Sligfred Søn Christian Hansøn som tienner under Millitien i Flandern haver jeg gifvet It Tusinde Sex Hundrede Rixdaler i visse Obligationer og Leverit dem til Hr. Ole i Aarslev og min fuldmegtig Ole Pedersøn at flye Ham dem i Egen haand, saa snar Han hjemkommer, og som mine Brødre Sønners Obligationer, hvorpaa Femb Hundrede RBr er deriblant, saa skal der med dem saaledes forholdis, at Renten deraf først angaar fra min Død og siden betalís ham rigtig aarligen. Capitalen maa intet opschrides førend han bliver gift og aufler ægte børn, hvis det og iche skulle skee, beholder han dem ichun hans Lifstid, og skal efter hans død d, fri uden gield, være mine brødre Sønner hiemfalden, di øvrige 600 Rixd. Ligesaa til min Stifting. Som dette nu i Jesu Nafn er min sidste villie og min begravelse og Huusvæsen. Saa vil jeg og at den punctuel efterkommis af mine brødre Sønner som mine eeniste arfvinger under Guds Evige Straf. Hermed befaler jeg os samptlige i, Guds barmhiertighed. Datum Tustrup 3. December Ao 1697.

H. Friis.

At dette er rigtig Copia efter originalen vidner

H. Friis.

Den Skildring af hans "Livs Laab", som han sigter til, og som findes paa Vægtavlen i hans Gravkapel, er rimeligvis efter Oberstens mundtlige Fortælling gengivet i skriftlig Form af hans Sognepræst, Provst Ole Øje. Den tidligere i Udtog gengivne Livsskildring, som han selv skrev efter sin Kones og Datters Død 1679, forefindes her paa Vægtavlen i en noget ændret Form og fortsættes til hans Død. Slutningen er forfattet helt af Præsten. Den lyder saaledes: Obersten afstod sine Godser til sine Brodersønner, at han siden fri fra al Verdens Uro kunde desbedre i Haabet og Stilhed vare med Glæde paa sin Frelser Jesu Christi Komme og daglig lære den rette Kunst at dø, hvortil Gud gav hannem sin Naade, saa han fuld af Troen og Haabet meget sagte og saligen hensov i sin Frelser Jesu her paa sin Gaard Tustrup d. 14. Decbr. 1697 i sin Alders 73. Aar ringere end 22 Dage. Soli Deo Gloria.

Stiftelsens Historie til Stamhusenes Nedlæggelse.

Først nu kunde den Bestyrelse for Stiftelsen, Obersten selv havde bestemt i sin Fundats, overtage Ledelsen. Vi ser da i de følgende Aar Biskoppen som Direktør, Sognepræsten for Aarslev-Hørning som Inspektør, samt Sognepræsterne fra Vivild og Kristrup samles til Møde med Patronerne Christian og Gregers Friis, for det meste i Hørning, dog i en Række Aar ogsaa paa Tustrup, kun enkelte Gange i Aarslev Præstegaard eller i Bispegaarden i Aarhus.

Første Møde fandt Sted i Hørning d. 26. Juni 1698. Her skulde Regnskabet fra 1 Maj 1697-30. April 1698 behandles, og der skulde lægges Budget for det kommende Aar. Det kom straks til Forhandling om de 3 Møller, der skulde levere Mel og Malt til Hospitalet. Mygind Møller kunde ikke levere det, han skulde, og Volk Møller var "tratzig" og vilde ikke. Det blev bestemt, at Mygind Mølle skulde bortfæstes til en anden, og at Mølleren skulde være fri for at svare Landgilde det første Aar, og at de to andre i dette Aar skulde levere saa meget mere. Det vilde de ikke, og Bogholderen fik Ordre til at anlægge Sag, som Stiftelsen for øvrigt tabte; men Omkostningerne beløb sig dog kun til 2 Jj. Det var første, men ikke sidste Gang disse Møller var under Drøftelse.

Næste møde blev afholdt 5. Juni 1699, hvor der bl.a. blev bevilget 4 Rd. til at reparere Oberstens Billede over Kirkeporten, da det havde taget Skade.

Det viste sig snart, at de Midler, Obersten havde stillet til Raadighed for Stiftelsens Drift, var saa rigelige, at der hvert Aar var et Overskud. Allerede ved Bestyrelsens Samling i Hørning d. 5. Juni 1699 viste det sig, at der var et Overskud paa 427 Rd. Det bestemtes, at de 200 Rd. skulde sættes paa Rente, medens Resten blev overladt Inspektøren, Hr. Ole, til at dække det kommende Regnskabsaars løbende Udgifter. Næste Aar var der 760 Rd. i Behold, hvoraf 500 Rd. blev udlaant til Mogens Friis mod Pant i Jordegods. Hermed begyndte den Praksis, vi ser fortsat i de kommende Tider, og som jo ogsaa var i Overensstemmelse med Fundatsen, at den Formue, der opsparedes (og som i Aarenes Løb steg ganske betydeligt), blev anbragt særlig i Landejendomme.

Vi har hørt, at Brødrene Friis sammen forrentede Stamkapitalen, som Obersten havde skænket Stiftelsen. Men desuden havde de laant 900 Rd., og af Regnskabet for Aaret 1709-10 ses det, at Præsterne i Aarslev og Vivild, Hr. Ole og Hr. Mads. Havde laant hver 100 Rd. I Regnskabsaaret 1711-12 udlaantes til Guldencrone 2000 Rd. mod Pant i Jordegods. Et Par Aar senere laante Magister Holger Bredal i Skader 500 Rd. Laanene var ofte meget kortfristede, saaledes blev Guldencrones Laan indfriet 1723-24. Aaret efter laante Major Hoff, Ryumgaard, 1000 Rd., Junker O. v. Lassen 1000 Rd., Etatsraad Paulsen 1000 Rd., Junker Bentzon til Skjersø 800 Rd. I

Regnskabsaaret 1732-33 laante Magister Sparre i Thorsager 2200 Rd. En halv Snes Aar senere opføres blandt de udlaante Kapitaler 1000 Rd. Til Kongen. Dette Laan stod i mange Aar og blev forøget til 3000 Rd. Samtidig blev der udlaant 3000 Rd. til Tørslev, Estruplund, Et Par Aar efter laante Etatsraad Bille, Stenalt, 1990 Rd., der senere blev forøget med 2000 Rd.

I Aarene 1765-66 var Kapitalen vokset til 13229 Rd. Kirketerp i Randers laante paa den Tid 4000 Rd., Generalauditor Kallager, Mejlgaard, laante 3800 Rd. Men i 1770 fik Hattemager Jørgensen 2 Rd. for at køre hen til Mejlgaard og opsige Laanet. Dog, da Kallager stillede forøget Sikkerhed, opnaaede han, at Pengene maatte blive staaende. Gælden blev indfriet 1778. Paa Viborg Landsting

laante Justitsraad Stensen, Aunsbjærg, som man kender fra Blichers Noveller, 1150 Rd., der allerede indfries 4 Aar senere. H. A. Fischer, Allinggaard (kendt fra Blichers "Fruentimmerhaderen"), laante ved samme Tid 3250 Rd., der blev betalt tilbage allerede det følgende Aar. Hans Broder Regimentskvartermester Fischer i Aarhus laante 2000 Rd., og Ole Secher i Aarhus 3000 Rd.

Men d. 4. Juni 1778 blev alle de udlaante Penge paa nær Stamkapitalen, ialt 15,800 Rd., anbragt i Lindbjerggaard i Linde Sogn. Hans Friis' Broder Christians Enke ejede den, og Svogeren havde købt Halvdelen af hende. Der var ogsaa en Aarrække anbragt 16,000 Rd. i Serridslevgaard. Denne Sum havde først staaet som 1. Prioritet i Gaarden Hegnet, der tilhørte Løjtnant Selius Müller. Men det hændte en Gang, at Renterne udeblev, og da maatte Stiftelsen laane 600 Rd. af Støvringgaard Kloster. Saa blev Kapitalen, 16.000 Rd., sat i Serridslevgaard.

Omkring 1780 blev der sat 700 Rd. i Johan Mortensens (Hornbæk) gård i Hørning. Det synes, som man ved 19. Aarhundredes begyndelse gik over til at formindste Lånenes størrelse, saaledes at Sum-Merne sædvanligvis kom til at ligge mellem 50 og 100 Rd. Dette var formentlig en Følge af Pengekrisen.

Man vil af det foregaaende se, at Stiftelsens Formue voksede Aar for Aar. Dens Bestyrelse besluttede sig derfor til at lade nogle flere trængende Personer nyde godt af dens Velstand, og udstedte som Følge heraf den saakaldte Forøgelsesfundats, der blev underskrevet 11. Marts 1750 i Aarhus Bispegaard, altsaa netop samme Dato, der staar under Oberst Friis' Fundats af 1697. Indledningen er meget snørklet og lyder saaledes: "Underskrevne Peder Hygom, Superintendent over Aarhus Stift, Poul Sass, Sognepræst for Aarslev-Hørning-Lime Menigheder, Hans Fabel', Sognepræst for Chrstrup og Hornbæk Menigheder: Ex Officio anordnede og formaaede Direktør, Inspektør og Coadjutor for den af nu salige Oberst Hans Friis under Dato Tustru p d. 11. Marts 1697 oprettede og forfattede berømmelige Disposition, som kaldes Hørninge Stiftelse, have fundet fornødent som og til en Pligt og Følge af velbemeldte Fundators Formaninger, Anordninger og sluttelige Ønske med Stamherren, højædle og velbaarne Hr. Major Corfids Ludvig Beck-Friis som den, der paa nærværende Tid efter Slægtslinjen er nomineret Executor testamenti, hans Samtykke ved Forvalteren Hans Thornsohn, som udi Fraværelse befuldmægtiges og fornemmelig ved denne Stiftelses Sessioner og aarlige Regnskabers Forhør sin Herres Person repræsenterer, hans Underskrift følgende Forøgelse baade i Følge af sidste Fundators Vilje og Æresminde, saa og til Posteritetens Fornøjelse efter Stifterens egne brugende Ord mange fattiges Hjælp og Trøst at oprette og urykkelig Efterlevelse fastsætte bestaaende af disse Poster".

Af den vidtløftige Begrundelse for, at man nu vil udvide Velgørenhedsværket, skal kun anføres, at da Stifteisens ordinære Udgifter dækkes af Indtægterne, har man nu saa store Kapitaler, at det vil være i Stifterens Aand, naar man forøger Tallet af dem, der skal nyde godt af Stiftelsen. Derfor bestemmes det, at foruden den aarlige Understøttelse til de 6 adelige Frøkener, skal der for Fremtiden anvendes 100 Rd. aarlig til 6 fattige Personer uden for Hospitalet, da dette ikke kan rumme flere, og det vilde være for dyrt og upraktisk at opføre ny Bygninger. Desuden vil Stiftelsen paa denne Maade kunne hjælpe vanføre og sindssyge, som man ikke kan have i Hospitalsbygningen.

Fra næste "Phillipi Jacobi" skal disse 100 Rd. aarlig uddeles i rede Penge af Sognepræsten i Aarslev kvartalsvis. Der anføres, hvem der første Gang skal have denne Understøttelse. De er alle paa forskellig Maade Invalidere, der ikke, selvom der var Plads, vilde kunne optages i Hospitalet. Det

hedder, at dette er sket, for at Eftertiden kan se, hvem man har tænkt paa ved Uddelingen af denne Hjælp. Der tilføjes, at disse nødlidende først skal udtages blandt Folk, der hører hjemme paa Stamhusene (Tustrup og Hevringholm) eller er knyttede til Stiftelsen s eller Kirkebetjentenes Kreds. Der bestemmes, at de, der modtager denne Hjælp, ikke forpligter sig til (som Hospitalslemmerne) at overlade Hospitalet deres Efterladenskaber. Men dette vil dog, hvis det findes nødvendigt. Naar der bliver Pladser ledige i Hospitalet, skal de, som er Skikkede dertil Af dem, der nyder denne Hjælp, kunne optages.

Som før fortalt repræsenteredes Stamherren af forvorvalter H. Thornsohn, der underskriver paa dennes Vegne. Han erklærer, at det er ham, som har tjent Stamherren i 30 Aar, en Glæde at kunne underskrive. Samme Thornsohn spiller i disse Aar en stor Rolle ved Stamhusenes Bestyrelse. Han fører et meget blomstrende Sprog, som vil ses af den Tilslutning, han giver Forslaget: "Dette paa Hovedfundatzens Raad efter Stifterens hjertelige Formaning og Ønske til Successores store Fornøjelse, Direktionens og Inspektionens Ros, Berømmelse, item til flere nødtørftiges Husværelse, udspirede og opelskede, zirlige og takkelig Grøde og Vækst, glæder mig, som ved Stamgodset udi 30 Aars Tid har været en Tjenere, og at jeg nu paa itzige (d. e. nuværende) Stamherres Vegne befuldmægtiget med skyldig Samtykke kan underskrive".

Han var Holbergs samtidige, men det synes, som han har forsømt at studere hans Komedier.

Bestyrelsen nævner de 7 Personer, der bliver de første, der faar denne Hjælp: 1. Christiane Barbara Winter, Enke efter Kapellanen Peder Mels. Hun er fattig og sengeliggende. 2. Degn i Hørning Morten Scheels Datter paa 8 Aar. Hun er sindssyg, blind og maalløs. Hun kan hverken gaa eller staa. 3. Niels Jørgensen af Hevringholm Gods. Han er gammel og blind. 4. Frands Jørgensens Kone i Hørning. Hun er blind og svag. 5. Jens Sørensen af Mygind. Han er saa "kontrakt", at han ikke kan gaa, ikke kan klæde sig selv af eller paa, ikke føre Føden til Munden, 6. Denne Portion deles mellem 2: Bodil Andersdatter af Hørning, gammel og svag og Maren Pedersdatter hos Niels Mariager i Aarslev, Krøblin og forpint. Siden bliver det meget almindeligt, at Portionerne deles. Man maa erkende, at der var Brug for denne Hjælp.

Allerede 27 Aar efter ser Stiftelsen sig i Stand til yderligere at uddele 100 Rd. aarligt til trængende. Den 6. Juni 1777 har Biskop Bildsø ladet tilføre »Kirkebogen" følgende Skrivelse: "Da Den Hørningske Stiftelses Midler nu saa anseligen er bleven forøgede, at der af sammes aarlige Renter ej alleneste kan bestrides de udfordrede Omkostninger til Kirkereparationer med videre, men derimod og bliver hos mig et betydeligt aarligt Overskud, saa eragtes det overensstemmende med Stifterens hafte gudelige Hensigt og Vilje, at Nyttens heraf udbredes til Hjælp for flere Nødlidende, og at der, foruden den i Aaret 1750 stipulerede nye Hjælp af Kassen, endnu efter Deres Velærværdighed, Hr. Brunows herom indkomne Forslag, aarligen distribueres 100 Rd., hvilke et Hundrede Rd. deles i 6 Portioner, hver Portion til 16 Rd. 4 b. Thi ville Deres Velærværdighed behageligen foreslaa mig saadanne fattige og nødlidende, som Foundationens 9de Post ommelder, til at nyde uden for Hospitalet, fra d. 1. Maj 1777 sidst afvigte, 6 hele Portioner, der og efter de trængendes Omstændigheder kan halveres, og passere saaledes disse et Hundrede Rd. til Udgift i Regnskaberne".

Det vilde blive alt for vidtløftigt at komme ind paa alle Enkelthederne i den gamle "Kirkebog", der jo, som før anført, indeholder Stiftelsens Regnskaber, der er meget detaillerede. Men foruden de samme Poster, der anføres Aar efter Aar i nøjagtig samme Form, støder man naturligvis ogsaa på

poster og Optegnelser, der fanher Interessen og kaster Lys over de forskellige Tiders Forhold og Tænkemaade. Af disse skal i det følgende nogle Stykker omtales.

Paa det første Bestyrelsesmøde blev det bestemt, at bedetimerne skulde afholdes i Kirken fra Paaske til Mikkelsdag Kl. 7 og Kl. 5, om Vinteren Kl. 8 og Kl. 3.

Næsten i hvert Regnskab vil man finde en Post paa 5 Rd. 2 b. Den Sum maatte Stiftelsen udrede, hver Gang der et eller andet Sted var brændt en Præstegaard, hvad der skete meget ofte. Enkelte Gange staar der ogsaa opført Bidrag til afbrændte Kirker eller som Hjælp til Nyopførelse af Kirker og Skoler. Man møder allerede denne Udgiftspost i Regnskabet 1700-01, da Mørke Præstegaard var nedbrændt. Næste Aar brændte Kirken i Søften, men samme Aar maatte der ogsaa gives Bidrag til den afbrændte Vestervig Kirke. I 1709 brændte Præstegaarden i Vivild, altsaa en af Stiftelsens egne Gaarde. Kirkens Kalk og Disk gik tabt ved denne Lejlighed, og ny maatte anskaffes. De kostede 19 Rd. 2 b 8. Aar 1721 maatte der til Frederikshald Kirke og Skole svares 15 Rd. 1 b 4, og 1725 var det Anholt Præstegaard, der maatte svares til. I 1738-39 svarede der 10 Rd. 4 b til Voldum Præstegaard og Ribe Domkirke. Vium Prg. brændte 1760, og et Par Aar efter blev der givet Bidrag til Nørresøgn Kirketaarn i Viborg. Efter kgl. Reskript af 6. Juli 1774 maatte der ydes 4 Rd. 2 b til Frederiksstad Kirkes Opførelse, og til Graabrødre Kirke i Viborg skal hver Kirke i Jylland give 3 b, det blev altsaa for Stiftelsens 5 Kirker 2 Rd. 3 b. Dermed ophører disse Udgift for Stiftelsen ogsaa op idet der nu var bleven oprettet Forsikringsselskaber.

Gennem lange Tider blev der hvert Aar ydet 4 Rd. 5 *li* til den lutherske Kirke i London.

Der skal endnu i Flæng meddeles nogle Udgiftsposter, af hvilke nogle virker fremmedartet paa Nutidsmennesker. Saaledes nævnes i 1730 blandt Udgiftsposterne en Gabestok til Krstrup Kirke 3 *lf*. Og Halsjærn 3 *lf*. Til Gabestokken i Vivild 2 Halsjærn 5 *lf*. De blev leverede af Mads Smed i Ørsted, Endnu i 1731 ser man til Krstrup Kirke anskaffet en Skammel til Skriftestolen. Flere Gange finder man Smaaudgifter til Skriftestolens Vedligeholdelse, Det overrasker ogsaa, naar man i 1725 ser, at en Ligkiste til en af Hospitalets Beboere kun kostede 3 *lf*., og i 1745 ser man, at ny Sengesteder til Hospitalet kostede 2 *lf*. Stykket.

I alle Regnskaberne findes en lille ekstra Sum til Anskaffelse af Lys til Aarslev og Hørning Kirker til Jule- og Nytaarsmorgen. For Aarslev Kirke er Begrundelsen den, at disse 2 Morgener begynder Gudstjenesten allerede Kl 7, da Præsten skal prædike i alle Sognets 3 Kirker. Motiveringen for Lysene i Hørning Kirke er den, at Højtideligheden derved forøges, Det er tidligere omtalt, at Oberst Hans Friis forsynede Hørning Kirke med et »Sejrværk", og man faar et stærkt Indtryk af, at han ønskede, at det skulde behandles med Omhu, Urmager Hans Lauritzen, Klosteret (Essenbæk), faar aarlig 2 Rd. for at tilse det, og Degnen faar et lille aarligt Honorar for at trække det og smøre det. Man skulde tro, at dette Hverv ikke kunde volde Vanskelighed. Ikke desto mindre ser vi, at en af de Hørningdegne, Sogndegn Bang, der var omkring Aaret 1800, ikke turde paatage sig dette hverv. Kirkebogen omtaler *med* Beklagelse flere Aar i Træk dette mærkelige Tilfælde. Læreren i Byen, Kvortrup, paatog sig saa Hvervet, og Honoraret derfor blev tillagt ham, Der maa ogsaa have været anbragt et Solur paa Kirken. Det ser man af en Udgiftspost i Regnskabsaaret 1716-17, da der opføres et lille Beløb til Skoleholderen og 5 Karle for at nedtage og opsætte det igen.

Allerede 1726-28 staar opført 18 Rd. til Urmager Darmstetter for at reparere Sejrværket; men saa skal han ogsaa være ansvarlig for det i 2 Aar. I Aaret 1761 var der stor Reparation af Uret paa 34

Rd. Og i 1779 var det ude af Funktion fra 1. Maj - 15. November paa Grund af Taarnets Nedbrydelse. Man kan vel formode, at det var ved den Lejlighed, Spiret mistede den ene af de 2 Kupler, det tidligere havde været forsynet med. At der har været 2, ser man af en Udgiftspost 1750-51 til Reparation af nederste Kuppel. I flere Aar var der blevet udbetalt 4 Rd. aarlig til Urmageren for Tilsyn og Reparation. Men da Urmager Johansen saa en Gang forlangte 20 Rd. for en Reparation, syntes Bestyrelsen, det var for meget. Urmageren i Virring tilbød at gøre det for 5 Rd., og saa fik han Arbejdet, og for Fremtiden fik han Tilsynet med Uret for et aarligt Honorar af 5 Rd. Der findes naturligvis hvert Aar Udgiftsposter til Kirkernes og Hospitalets Reparation, og undertiden er Bekostningen herved ret betydelig. Saaledes kostede en Istandsættelse af Kristrup Kirke 1758 den store Sum af 711 Rd. Ogi disse Aar foregik ogsaa store Reparationer paa Vivild og Vejlby Kirker.

I 1777 fik Maler Fischer i Søby 33 Rd. for at male, forgylde og "skildre" Altertavlen i Aarslev Kirke. Og Maler Jensen malede 1900 Bogstaver paa Tavlen nederst i Hørning Kirke (Præsterækken) "med ægte Guld ". Atter 1718 var det galt med Oberst Friis' Billede over Kirkeportalen, hvorfor Kontrafejrer Jens Jensen maatte reparere det. Ny Messehagel blev anskaffet til Hørning Kirke 1719 for 25 Rd., og nogle Aar efter blev der købt 24 Alen Kniplinger a 4 lb Al. til Messeskjorten. En ny Klokke blev anskaffet til samme Kirke Aar 1728. I Aaret 1768 blev Klokken i Aarslev Kirke sendt til Viborg for at omstøbes. Det kostede 83 Rd.

Blandt de Udgifter, man studser lidt ved, findes 1748 en lille Post til en ny Laas til Geværskabet i Vivild Kirke. Skulde det mon stamme fra den Tid, da Kirkegængerne, før de gik ind i Kirken, maatte efterlade deres Vaaben ude i Vaabenhuset?

Der blev i 1779 sluttet Akkord med Bygmester Kruse i Horsens om, at han skulde tilse og vedligeholde Kirkerne med Smaareparationer for et aarligt Honorar af 50 Rd. Det viste sig naturligvis ikke at kunne slaa til, saa hans Honorar steg efterhaanden til 150 Rd.

Endnu maa anføres, at Biskop Bildsøe 20. Juni 1775 sluttede Akkord med Orgelbygger i Aarhus Amdi Worm, der skal have 90 Rd. for at reparere Orgelet i Hørning Kirke og for siden at tilse det en Gang aarligt for 5 Rd.

(Ny klokke i Hørning Kirke: Støbt i Lybæk 1717. Den store Klokke er støbt i Kbhvn 1592. Den mindste bærer Friis' og Helvig Marswins Navne ligesom den mellemste, samt Aarstallet 1669.)

I disse Aar mellem 1770 og 1780 finder der store reparationer Sted paa alle Kirkerne. Vi ser saaledes at Biskop Hee 4. Septbr. 1779 slutter Akkord med Kruse om Reparation af Aarslev og Hørning Kirker, Hospitalet og Organistboligen til en Pris af 680 Rd., men paa den Betingelse, at Hørning Kirkes Taarn bliver færdigt inden 1. Novbr. samme Aar, og de andre Arbejder inden Udgangen af Oktober 1780). Organistboligen blev helt fornyet, hvilket kostede 177 Rd. Og i Aaret 1800 opførtes en ny Degnebolig i Hørning for 255 Rd.

Sandstensindfatningen om Hørning Kirkeport blev allerede opført i Aaret 1726 og kostede 267 Rd. Endnu skal kun nævnes, at 1817 afholdtes der Reformationsfester i Kirkerne. Musikken kostede 150 Rd., foruden Organisten medvirkede 6 Musici, og der blev anvendt Lys for 13 Rd.

Det sidste Regnskab i Oberst Friis' Kirkebog er underskrevet 1. Maj 1831 af Sognepræsten for Aarslev-Hørning Sogn Schou. Den gamle Form for Regnskabsføringen ophørte med 1805. Efter den Tid indsendte hver Sognepræst sit Regnskab til Bispekontoret i Aarhus.

Efter 1831 bliver Bogholderens Protokoller de bedste Kilder til Stiftelsens Historie. Af disse foreligger der 3, som alle er autoriserede af Stiftelsens Direktører. Den første stammer fra 3. Juni 1700 og er autoriseret af Biskop Braem, der paa Bogens første Side gør Rede for, hvad den skal bruges til. Bogholderne skal i den indføre med Datum, hver gang der optages nogen i Hospitalet, ligesom der skal optegnes, naar nogen dør. Der skal føres bog over, hvad enhver af de afdøde efterlader sig, og hvad der indkommer ved Auktionen efter deres Død. Fremdeles skal Bogholderen holde Regnskab over Møllernes Leverancer etc. Den anden er autoriseret af Biskop Hygom paa Tustrup d. 27, August 1754, og den tredje og sidste, som endnu er i Brug, af Biskop Brammer i Aarhus Bispegaard d. 11. Novbr. 1861.

(Spiret over Hørning Kirke blev atter delvis nedtaget efter et Lynnedslag i Sommeren 1930.)

Oberst Friis' Haab om, at hans Brodersønner, og deres Efterkommere skulde bevare hans Godser gennem Tiderne, gik ikke i Opfyldelse. Oberstløjtnant Gregers Friis døde ugift paa Tustrup 1711. Efter hans Død arvede Broderen, Major Christian Friis til Hevringholm og Essenbæk. ogsaa Tustrup. Han fik senere (1726) Tilladelse til at oprette Tustrup til et Stamhus, hvortil Essenbæk blev lagt. Han blev altsaa Herre til 2 Stamhuse: Tustrup med Essenbæk og Hevringholm. Men ogsaa han døde ugift uden Afkom d. 2. Juli 1727, Han blev det sidste mandlige Skud af den ældgamle Slægt. Han vilde ikke bisættes i Kirken, men blev begravet paa Vivild Kirkegaard paa en Plads, han selv havde bestemt. Stamhusene gik nu over til hans Farbroder, General Chr. Friis' Dattersøn Generalløjtnant Chr. Rantzau- Friis, Søn af General Johan Rantzau i hans andet Ægteskab med Sophie Amalie Friis, der var Kusine til hans første Hustru, der som før omtalt var Datter af Oberst Hans Friis. Men Christian Rantzau-Friis døde ogsaa barnløs allerede i 1731. Hans Kiste findes i begravelsen i Hørning Kirke.

Hvem var nu Arving til Stamhusene? Herom blev ført en Proces mellem Familierne Below og Beck I Skaane, Højesteret afgjorde Sagen til Fordel for Familien Beck, hvorefter Stamhusene gik over til Oberstløjtnant Jochum Beck, der fra den Tid antog Navnet Beck-Friis. Han døde 1741. Hans Broder, Major Corfitz Ludvig Beck- Friis var hans Arving. Hans Søn Joachim Beck- Friis fik 1782 af den danske Regering Tilladelse til at afhænde Stamgodserne. Hevringholm blev solgt 1783 ved Auktion til L. Sørensen, Hevring Mølle 1) der 1796 atter solgte Godset til Kammerherre Fønss til Løvenholm, Amtmand over Randers Amt. Han nedrev Hovedbygningen og opførte en anden nær ved Havet, samt udparcellerede Gaarden og afhændede Bøndergodset. Postmester Holm besørgede i de altonaiske, aalborgske og viborgske Aviser Tillysning af Stamhusenes Salg, og Borgmester Carøe i Randers beskrev Auktionsforretningen over Tustrup, som 1784 blev solgt til Generalauditor Kallager. Men allerede 1787 solgte han Gaarden til de ovennævnte Kammerherre Fønss og Borgmester Carøe. De solgte den samme Aar til Anders Dyhr, der udparcellerede den. Der var forskellige Ejere, indtil den 1808 blev købt og samlet af Gehejmekonferensraad Schilden-Hvitfeldt til Clausholm, der Aaret efter overdrog den til Baron Holger Rosenkrantz, der 1832 solgte den til A. Pind.

Sidste Gang man finder Gregers Friis' Navn under Stiftelsens Regnskab er 1708. I de følgende Aar ser man Chr. Friis' Navn sammen med Biskoppen og Præsterne. Det ophører med det Regnskab, der er underskrevet 10. Juli 1724. Saa finder man Rantzau-Friis' Navn et Par Gange, nemlig 16.

september 1728 og 25. Maj 1730. Sidste Gang man finder hans Navn var Aaret efter, altsaa det Aar, han døde.

Chr. Friis havde før sin Død paalagt sin Forvalter, den tidligere nævnte Thornsohn, at forfatte en Fundats for den Skole, han havde ladet opføre paa Vivild Kirkegaard, og hvortil han havde skænket en Sum paa 200 Rd. Den altid ordrige og vidtløftige Thornsohn har skrevet den paa Hevringholm d. 12. Januar 1731, og Rantzau-Friis tiltræder og underskriver den paa Tustrup d. 18. April samme Aar. Han ønsker udtrykkelig dette optaget i Hans Friis' Kirkebog, skønt det jo egentlig slet ikke havde noget med den Hørningske Stiftelse at gøre. Det er herefter, at man i en lang Række Aar ser Thornsohns Navn under Stiftelsens Regnskaber, idet han skriver under paa Stamhusbesidderens Vegne. I disse Aar holdes Møderne altid paa Tustrup. Det var ogsaa der, det Møde holdtes d. 23. Oktober 1758, da Thornsohn, som synes at have været en særdeles god Ven af Bogholderen Anders Ring, lagde sig stærkt i Selen for, at Organisten skulde have sin Bolig vedligeholdt af Stiftelsen. Det blev da fastslaaet, at Beboelsen, 10 Fag Hus, skulde vedligeholdes paa Stiftelsens Bekostning, men Avlsbygningerne af Bogholderen selv. Forhandlinger om dette Spørgsmaal kommer for øvrigt frem flere Gange, lige ned til vore Dage. Det er sidste Gang, Thornsohn optræder. Ved enkelte Møder i den følgende Tid underskriver Forvalter Schalstrup paa Beck-Friis' Vegne.

Ændring i Stiftelsens Administration.

Da Oberst Hans Friis' Godser var blevet bortsolgt, efter at Stamhusene var bleven ophævede, skete der dermed den betydelige Forandring i Stiftelsens Administration, at nu var der ikke mere nogen Patron eller Befulgmægtiget for denne til at deltage i Møderne om Stiftelsens Anliggender. Nu var det Direktøren, altsaa Biskoppen i Aarhus, Præsten i Aarslev-Hørning samt Præsterne fra Vivild og Kristrup, der afgjorde alt, med Undtagelse af Bestemmelse om, hvilke adelige Frøkener, der skulde nyde Pensioner. Dette paahvilede i Henhold til Oberst Friis' Bestemmelse den ældste af Friisernes og Marswinernes Æt. Men derom skal der senere blive fortalt.

Herefter blev Kirketienderne bortfæstede til Sognets Beboere for aarlige Afgifter lignede paa Hartkornet. For Aarene 1784-86 blev det for samtlige Landsbyer 933 Rd. 1 *lt* 7 2/3. Derefter blev Tienderne udfæstede til ny Priser: Hørning 9 *lt* pr. Td. Hartkorn, Gundestrup 9 *lt* 4, Lund 9 *lt*, Krogsager, Fløjstrup, Moeskjær og Raaballegaard 5 *lt*, Ejstrupgaarden 5 *lt*. Afgiften var noget vekslende. For 1789 var den ialt 1034 Rd., i 1791 1105 Rd., det samme findes for 1782, ligeledes 1794 og 1795, medens den i 1797 og 1799 var 1155 Rd. For Aaret 1804-05 var Tiendeafgiften : Hørning Sogns Kirke- og Kongetiende 695 Rd., Kristrup Kirketiende 315 Rd., Vivild Sogn 180 Rd., Vejlbys Sogn 135 Rd., Aarslev Sogn 162 Rd. og Ejstrupgaarden 26 Rd.

Vi ser altsaa, at der kunde indtræde Forhold, der gjorde det nødvendigt for Stiftelsens Direktion at tillade Afgivelser fra Fundatsbestemmelser, som ikke mere lod sig praktisere eller var i Overensstemmelse med Tidens ændrede Krav. Man er saaledes paa flere Omraader i Færd med at gaa over fra Naturalydelser til Pengeydelser. Dette var allerede for længst sket med Hensyn til de Ydelser, der efter Fundatsen var tillagt Stiftelsens Inspektør og dens Bogholder af en Gaard i Selling og en i Hinge, idet Biskop Hygom med Major Corfitz Ludvig Beck- Friis' Samtykke havde overdraget disse Gaarde til Grev Friis til Frijsenborg, der mod Pant i hans Gaard Faurskov forpligtede sig og sine Efterkommere til at svare Sognepræsten i Aarslev i rede Penge den ham tilkommende Landgilde, og til Organisten skulde der aarlig svares en Afgift paa 28 Rd. i Stedet for

den i Jordebogen specificerede Landgilde. Denne Ordning blev underskrevet paa Frijsenborg d. 3. April 1754.

I Oberst Friis' Fundats bestemmes det, at Præsten i Aarslev blandt andet skal have Ret til Afgrøden af en Eng, der tilhørte Tustrup. Den kaldtes Møllerengen, fordi den laa ganske nær ved Aarslev Mølle. Der kunde avles ca. 20 Læs Hø om Aaret. Friis tilføjer, at den Indtægt skal Præsten og hans Kone have, saa længe de lever: Og han anser det for rimeligt, at hans Efterkommere vil faa Lov at beholde den, hvis de er føjelige mod Herskabet paa Tustrup. Saaledes gik det ogsaa i over 130 Aar, dog var der enkelte Aar, hvor Præsten af en eller anden Grund ikke benyttede sig af denne Tilladelse. Dette var medvirkende til, at den gik tabt. Det er tidligere fortalt, at da Stamhuset Tustrup var bleven ophævet, var Gaarden i en Række Aar gaaet fra Haand til Haand i forskellige Slægter, indtil den i 1832 overgik til A. Pind.

Han havde ikke hørt noget som helst om, at Sognepræsten i Aarslev havde en vis Ret til at bjærge Høet i Møllerengen. Og da Pastor Schou nu søgte at den gældende, erklærede Pind, at der slet Ikke var blevet nævnet noget herom, da han købte gaarden. Han havde købt Engen og betalt de Skatter, der hvilede paa den, saa han følte sig ikke uden videre forpligtet til at bøje sig for Præstens Krav, der kom ham aldeles uventet. Præsten klagede til Kancelliet, der paalagde ham at anlægge Sag mod Tustrups Ejer for at faa en endelig Afgørelse. Ved Underretten tabte Pind Sagen. Men han appellerede, og ved Overrettens Dom blev det slaaet fast, at Præsterne ikke havde nogen Ret til at bjærge Høet i Møllerengen. Der var til Oplysning af Sagen fremlagt Udskrift af den i Aarhus Stifts Arkiv beroende Herredsbog, der var indført efter kgl. Reskript af 14. August 1772. Sognepræsten i Aarslev L. N. Brunow har under nævnte Datum opgivet det tiendenydede Hartkorn. Han nævner de 2 Marker KIRSTUEJORDEN og KÆRVIG, som Ejeren af Tustrup i sin Tid skænkede Kaldet til Gengæld for den Tiende, Præsten gik Glip af, da Tustrup var bleven oprettet som Hovedgaard. Han nævner ogsaa, at Præsten i Aarslev endnu oppebærer Afgrøden af Møllerengen; men da der ikke er givet nogen ordentlig Koncession eller Afstaaelse, kan den jo atter tages tilbage af Ejeren af Tustrup. Derfor er den ikke medregnet som tilhørende Præstekaldet. Der blev ogsaa under Sagen gjort gældende, at Oberst Friis i sin Fundats skænker denne Gave til Præsten og hans Kone, saa længe nogen af dem lever, og han udtaler samtidig Haabet om, at ogsaa følgende Præster vil faa Lov at beholde den, naar de blot viser sig føjelige mod Herskabet paa Tustrup. Mon vi ikke her ser endnu et Udtryk for den Uklarhed i Bestemmelser, som kunde fremkomme, naar hans gode Hjerte løb af med ham. Hvad det kunde føre til, har vi set et sørgelig Eksempel paa i Processen om Klausholm. Dommen faldt d. 29. September 1834. Den frakendte Pastor Schou Retten til Møllerengens Afgrøde. Den af Præsten paastaaede Hævdret kunde ikke anerkendes, da Præsterne ikke havde bjærget Afgrøden siden 1818, men Ejeren af Tustrup havde selv benyttet Engen, indtil Pastor Schou anlagde Sagen mod A. Pind. Omkostningen for begge Retter ophævedes og betaltes af det offentlige.

Heldigere var den følgende Præst i Kaldet, Pastor Viberg, der 1856 klagede over, at han ikke fik Tiende af Organistgaarden. Ministeriet erklærede, at den nuværende Organist skulde være fritaget for at svare denne Tiende. Men for øvrigt maatte Jorden jo være tiendepligtig, og Sagen skulde tages op ved Organistskifte, da Oberst Friis ikke havde haft Ret til at disponere over Præstetiende.

Der foreligger blandt de gamle Sager, der er opbevarede hos Hospitalsforvalteren et lille Brev dateret Tustrup d. 16. Juni 1696, altsaa Aaret efter, at Obersten havde overdraget Gaarden til sin Brodersøn, Gregers Friis. Det meddeler, at hans Søn Gregers har været paa Tustrup. Obersten fik da udvirket, at hans forrige Kammertjener, Ludolph Münnich for sin lange og tro Tjeneste, saa og

Opsyn, som han ogsaa fremdeles skal have med Kirken, Begravelsen, Hospitalet og Skolen i Hørning, fik den lille halve Gaard sammesteds, som er lagt til hans Bestilling, fri for hans Part af al Tiende, eftersom det da kun er en helt ringe Del, Fundatsen og melder, at han skal være fri for al Afgift af hvad Navn det og nævnes kan, saa formoder han ogsaa, hans søn lader blive derved. Her følger saa Oberstens egenhændige Underskrift. Atter et lille Træk, der viser Obertens gode Sindelag mod sine Omgivelser, men altsaa ogsaa i dette Tilfælde uden at gøre sig Rækkevidden af sit Løfte klart. Men der hengik dog 160 Aar, inden Præsten blev klar over, at her var der gjort ham en lille Uret. Men saa naaede han dog en lille Oprejsning for Tabet af de 20 Læs Hø i Møllerengen.

Nu er denne lille Ejendom i Hørning, Organistgaarden kalder man den gerne, den eneste Landejendom i Stiftelsens Besiddelse. Den er paa 38 1/2 Td. Land og skyldsæt for godt 4 Tdr. Hartkorn. Her har Organisterne, eller Bogholderne, som de ogsaa kaldes, boet fra Stiftelsens Oprettelse, ja endda lidt før, idet Ludolph Münnich blev ansat allerede 24. Oktober 1695. Det forundtes ham dog ikke at virke i sin ny Stilling i mange Aar, da han ikke nævnes efter 1. Juli 1701. Han døde 1702. Hans Efterfølger bliver Jakob Riesen, der var Indehaver af Stillingen i 20 Aar. Efter hans Afgang i Juli 1721 bliver Niels Ring Organist og Bogholder. Gennem 4 Slægtled overgik Stillingen nu fra Fader til Søn, saa man med Rette kan tale om Dynastiet Ring, der "herskede" fra 11. Juli 1721-1866, altsaa i 145 Aar. Niels Ring "legede paa Orreværket", som det hed i den første Tid, i 42 Aar, Anders Ring i 35, Niels Chr. Ring i 20, og saa atter en Anders Ring, der satte Rekord ved at holde ud i 48 Aar. Saa kom Tvilstedgaard fra 1867-92. Efter ham kom Bindsbøll fra 1892-1902 Sahl fra 1902-1912, Hvorslev fra 1912-1927. Fra 5. August dette Aar tiltraadte fhv. Førstlærer og Organist i Sønderbæk Kristian Knudsen stillingen, som han endnu er Indehaver af.

Tvilstedgaard var den sidste Organist, der boede i den gamle hyggelige Organistgaard, da saavel denne som selve det gamle Hospital blev nedrevet, efter at der i 1880 var bleven opført en ny Hospitalsbygning umiddelbart vest for Kirkegaarden. Det var under Biskop Brammers Direktionstid, medens Pastor Gjelby var Inspektør. Den ny Bygning blev indviet af Biskoppen den 21. Decbr. 1880. Kirkegaarden blev udvidet mod Vest med de Grunde, hvorpaa de gamle Bygninger havde ligget, og en ny Granitmur blev opført langs Kirkegaardens Vestside. Porten til denne maatte - af Hensyn til den ny Hospitalsbygningens Beliggenhed - flyttes længere mod Nord, saa den ikke længere kom til at ligge lige ud for Kirkens Hovedindgang. Det var æstetisk set et Tab, men praktiske Krav gjorde det nødvendigt.

I den ny Hospitalsbygning blev der indrettet Bolig for Organisten. Hver af Hospitalets Beboere fik nu et rummeligt Værelse med Kakkellovn, og desuden er der en stor, hyggelig Samlingsstue. I den gamle Bygning havde Værelserne været meget smaa, nærmest Celler, og de kunde ikke opvarmes. Gulvet var belagt med Mursten. Men at se til, var den gamle Bygning meget stilfuld. Over Hoveddøren til den ny Hospitalsbygning findes en sort Marmorplade med denne Indskrift: Oberst Hans Friis' Hospital, opført 1691, funderet 1697, genopført 1880. Math. 11.28.

Ændrede Levevilkaar krævede denne Forandring. I det hele maa det siges, at de, der har haft Ansvaret for Stiftelsens Ledelse, til enhver Tid har været lydhøre for de Forandringer, der krævedes. Lige fra Stiftelsens Oprettelse var der til Julen bleven givet Beboerne og de 3 Skoledrenge 2 Rd. 3 *lt* ti i Beklædning. Hvis nogen finder denne Sum latterlig lille, maa man betænke, at Pengenes Købeevne var 12 Gange saa stor som nu. Siden er denne Beklædningsgave forstørret. I 1876 blev Stuekonens Vederlag, som var 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg, forøget med 20 Rd.

Da Beboerne var flyttet ind i den nye Bygning, blev der hvert Aar stillet et lille Beløb til Raadighed,

saa de kunde samles til et fælles Julemaaltid. I 1896 faar Beboerne i Hospitalet deres 2 Skp. Rug og 2 Skp. Malt delvis in natura og delvis i Penge efter Dagens Pris, saa de kunde faa lidt Penge til deres Raadighed.

Medens Forholdene i 1892 endnu var saa primitive, at man i Regnskabet ser, at Bekostningen ved en Begravelse ikke løb højere op end til 19 Kr. 58 Øre, hvoraf 48 Øre blev anvendt til Indkøb af 2 Flasker Brændevin til dem, der bar Kisten, saa skete der heri snart en betydelig Forandring. Fra Aar 1900 bekendtgøres nu Beboernes Død i Bladene, og af Regnskabet over Omkostningerne ved en Begravelse i 1925 ses det, at Udgifterne nu kunde naa op til 169 Kr. 24 Øre, og at Kisten havde kostet 62 Kr. Der havde været Tider, da den kun kostede 3 *II*.

Den 20. Oktbr. 1915 var en stor Dag for Hospitalet, for da kunde Beboerne for første Gang tænde deres elektriske Lys. I 1929 finder man en Udgiftspost til Aviser. Samme Aar findes en Regning fra Sygehuset i Randers paa 322 Kr. for en Patient. Disse Eksempler fra forskellige Omraader giver et Billede af, hvorledes Beboernes Levevilkaar ændredes.

Den ny Fundats

En væsentlig Forandring paa flere Omraader indtraadte, da Stiftelsens Direktør, Biskop, Dr. phil. Johannes Clausen d. 30. April 1895 fik kgl. Stadfæstelse af en ny Fundats, der afløste Oberst Friis' gamle fra 11. Marts 1697. Grundbestemmelserne er naturligvis de samme, men dog ændrede efter Tidens Krav. Det vilde blive alt for vidtløftig at gengive den i sin Helhed. Kun følgende Uddrag skal fremhæves.

Fundatsens første Punkt lyder saaledes: Stiftelsens

Fornaal er: a) Dels i, dels uden for Hørning Hospital i Hørning By og Sogn, Randers Amt, at understøtte gamle værdige og trængende, b) at understøtte forældreløse Skolebørn, 6) at understøtte fattige Adelspersoner. Man skal være hjemmehørende i Aarhus

Stift for at kunne blive optaget i Hospitalet, og trængende fra Aarslev-Hørning Sogn har Fortrinsret. Mænd skal som Regel være over 60 Aar, Kvinder over 50. § 3 lyder saaledes: Der ydes hvert af Hospitalets Medlemmer foruden Husly, Varme, Lys, Brændsel, Sæbe til Vask, Brændsel til Madlavning, fri Lægehjælp og Medicin, følgende Ydelser, nemlig: 2 Skpr. Rugmel, 2 Skpr. Malt, 6 Kr. 50 Øre i Penge maanedlig, samt 10 Kr. aarlig til Beklædningshjælp. Justitsministeriet kan efter Direktionens Indstilling tage Bestemmelse om, at de foran nævnte Naturalpræstationer omsættes til en Pengeydelse".

Den, der optages, skal aflevere, hvad han ejer af

en Gaard i Selling; men nu er hans Emolument i Penge, til Hospitalet, men nyder Renterne deraf saa længe han lever. Men hvad han eftelalader sig tilfalder Hospitalet. Hvis hans Vilkaar forbedres efter Optagelsen, saa han ikke længere er trængende, maa han forlade Hospitalet.

Til 16 Personer uden for Hospitalet uddeles en aarlig Understøttelse af 100 Kr. Disse Understøttelser kan ogsaa uddeles til Personer, der paa Grund af aandelig eller legemlig Svaghed ikke kan optages i Hospitalet.

Bestemmelserne i Friis' Fundats om de 3 forældreløse Drenge ændres nu saaledes, at 5 forældreløse Skolebørn, Drenge eller Piger, hjemmehørende i Aarhus Stift, kan faa en aarlig Understøttelse af 100 Kr., der ophører med Konfirmationen. Børn fra Aarslev- Hørning Sogn har Fortrinsret.

Hospitalsforvalteren, der tillige er forpligtet til at spille Orgelet i Hørning Kirke, udnævnes af Direktøren. Det paahviler ham at paase.. at Ydelsen af Mel og Malt fra de 3 Møller, og hvad der ellers ydes Hospitalet i Tiende eller Landgilde in natura, leveres med rette Maal i gode Varer.

Lønnen for Hospitalsforvalteren (man bemærker Forandringen af den gamle Benævnelse Bogholder til Forvalter) fastsættes saaledes: Fri Bolig, fast Pengeløn 900 Kr. aarlig, Brugen af Organistgaardens Jord med tilhørende Avlsbrygninger. Skatter og Afgifter heraf betaler han selv.

For Inspektøren gælder endnu i denne Fundats Bestemmelsen om, at han nyder Arvefæsteafgift af Korn i aarslev-Hørning Sogn bleven afløst af en Sum paa 100 kr aarlig.

Stuekonen skal nu, foruden de Emolumenter, hun har som Medlem af Hospitalet, have 64 Kr. aarlig for at renholde Hospitalets Gang og Samlingsstuen, samt tage Sig af de syge og sengeliggende.

Læreren i Hørning nyder aarlig 8 Tdr. Rug og 3 Tdr. Byg efter Kapitelstakst og 16 Kr. i Penge samt 1 1/2 Td. Rug og 1 1/2 Td. Byg for at holde Kirken ren. Det er jo de gamle Gratialer til Lærer og Degn, der nu samledes paa en Haand.

Direktøren har at aflægge Regnskab ved en af ham paa hans eget Ansvar ansat Regnskabsfører for Finansministeriets 1. Revisionsdepartement. Regnskabsaaret slutter 30. April. Der afgives til Justitsministeriet Beretning om Stiftelsens Virksomhed i det forløbne Regnskabsaar. Direktøren bestyrer Stiftelsens Kapitaler og Tiender og sørger for, at de Beløb, der kan undværes, gøres frugbringende. Samtlige Stiftelsens Aktiver forsynes med Justitsministeriets Prohibitivpaategning. Direktøren besætter de ledige Pladser i Hospitalet og bortgiver Understøttelsesportionerne. Naar en af de for de adelige Personer bestemte Portioner bliver ledig, meddeler han dette til Denominanterne, der herefter bestemmer, hvem der skal have Portionen.

Naar Direktøren ønsker Forandringer eller Nyordninger, skal han gøre Forestilling herom til Justitsministeriet. Han faar som Vederlag Renten af Købesummen 7063 Kr. for en Gaard i Skæring. Direktørens Regnskabsfører faar 400 Kr. aarlig.

Det var Hovedindholdet af den ny Fundats. Inden der til Slutning skal meddeles lidt om Tilstanden i Hospitalet i den allernyeste Tid, skal der endnu meddeles noget om det Afsnit i Oberstens Fundats, der omhandler Genanten til de 6 Adelspersoner, samt hvad der siden er sket angaaende denne Post.

Det vil erindres, at der var bestemt en aarlig Ydelse til hver af 12 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg. Hvis der blandt Ansøgerne fandtes nogen af de Friisers eller Marswiners Familie, skulde disse foretrækkes. Da Hans Friis' Godser gik over paa svenske Hænder, kom det til Gnidninger mellem Stiftelsens Direktør, Biskoppen i Aarhus, og Denominanterne (saaledes kaldes de, der bestemmer, hvem der skal have Legatportionerne), eller maaske rettere deres Stedfortrædere, Forvalterne paa deres danske Godser. Første Gang, man hører noget herom, er i Aaret 1766. Biskop Bildsøe var Direktør. Han synes at have været en myndig Mand med afgjorte og klare Standpunkter. Man ser det, da han skulde tiltræde som Direktør efter sin Forgænger i Bispeembedet Hygom. Det meddeles i Kirkebogen, at da han var til Stede ved Regnskabernes Gennemgang fra 1. Juni 1756-1. Maj 1764, da Biskop Hygom havde været Direktør, erklærede han, at han ikke vilde staa til Ansvar for, hvad der var passeret i disse Aar. Enkebispindens Lavværge, Professor Worm erklærede, at hun ikke havde faaet den Biskoppen tilkommende Kirkehavre i Aarene 1752-62. Herimod anførtes, at Biskop

Hygorn ved sidste Samling paa Tustrup 1758 ikke havde omtalt, at der var Restance, og det fremgaar ogsaa af ahns Optegnelser. Manglede der noget maatte Bispinden henholde sig til daværende Forvalter Thornshon og søge regres hos ham, da det manglende maa betragtes som betroet Gæld.

I Mødet 1766 blev oplyst, at de adelige Frøkener, der havde faaet dette Aars Genant, var Frk. Stuart i Stockholm, Frk. Klingspor i Malmø, Frk. Scharffenberg, Skallerud i Norge, Frk. Reedtz, Lykkesholm, Fyn, og 2 Frkn. Wind i Varde. Biskoppen forlangte af Forvalter Schalstrup at se Kvitteringerne. Denne erklærede, at de for længst var sendte til Godsherren i Skaane, men han kunde sende en Afskrift. Bispinden forlangte, at de skulde sendes til Pastor Brunow i Aarslev straks; men for Fremtiden forlangte han Originalkvitteringerne forelagte, før de blev sendt til hans Herskab. Men 1768 gentog det samme sig; Schalstrup fremlagde Kvitteringer fra de 4 Frøkener, men for de 2 svenske havde hans Herre ordnet Sagen, og han havde Kvitteringerne. Først i 1786 blev alle Kvitteringerne fra de adelige Frøkener forelagt Biskoppen. Men da var Stamhusene jo gaaet ud af Familien-Beck Friis' Hænder, og for Fremtiden forblev, Kvitteringerne i Biskoppens Gemme, og der blev bekostet en Protokol for de adelige Frøkeners Pensioner.

I Henhold til den ny Fundats af 1895 bliver Antallet af de Damer, der modtager Pension fra Stiftelsen sat op fra 6 til 8, der hver faar 350 aarlig.

Det kom siden til en Retssag om, hvem der kunde komme i Betragtning ved Uddelingen af disse Legatportioner. Sagen blev anlagt af Dansk Adelsforbund mod Denominanterne, Grev C. Beck-Friis, Børninge, og Provst Laurbjerg, Aalborg. Der hævdedes fra Sagsøgernes side, at de i post 16 i den under 30. April 1895 stadfæstede ny Fundats den Hørningske Stiftelse omhandlede Understøttelse rettelig bør og derfor i Fremtiden alene maa bortgives til Personer, der tilhører den danske Adel, og ikke til andre Personer, uanset om disse maatte kunne dokumentere at tilhøre de Friisers eller Marswiners Slægt.

Det var fra ubemidlede Adelige, at der skete Henvendelse til Dansk Adelsforbund, fordi de følte sig brøstholdne ved den Opfattelse, at Legatet skulde kunne gives til ikke-adelige. Det var i 1914, man enedes Om at faa Sagen afgjort ved Domstolene, efter at der forgæves var prøvet Forlig mellem den her i Landet boende Dominant, Provst Laurbjerg og Dansk Adelsforbund.

Sagen blev dog henlagt, da Denominanterne det Aar bortgav Legatet til en Person, der tilhørte den danske Adel. Men siden blev den rejst paany, da der til en ledig Portion kun meldte sig 2 Ansøgere; den ene, som ikke var adelig, tilhørte en af de privilegerede Slægter, og den anden, som var adelig, tilhørte ikke nogen af disse. Sagsøgeren støtter sin Paastand paa en Fortolkning af den nuværende og tidligere Fundats og paa Datidens Sprogbrug, Han paaberaaber sig 12 forskellige Dokumenter, hvoraf Genparter overleveres sagsøgte. Det vigtigste af disse maa vel være Afskrift af en Del af Oberstens Testamente af 11. Marts 1697, der omhandler denne Sag, Han erklærer her, at han selv har udvalgt 6 samt 2 Ekspektanter. Efter deres Død nyder fremmede Legatet, Dog, saa længe der findes nogen i de Friisers og de Marswiners Slægt, som trænger dertil, skal de nyde det frem for andre, hvorfor den ældste af Friisernes Familie skal paa sin Side have Disposition med de andre Stamfrænder. Paa samme Måde med Marswinernes Familie.

Ved Landsrettens Dom af 18. Febr. 1922 fik Denominanterne Medhold mod Dansk Adelsforbunds Paastand.

En stor Forandring medførte naturligvis Tiendeloven af 1903, da Stiftelsens Indkomster jo fra første Færd havde været helt baserede paa Tiendeindkomter. Stiftelsen ejede den Gang 6 Kirker, idet Østbirk Kirke siden 1810 havde været knyttet til den. Karmerraad Kjer havde 27. Juni nævnte Aar udstedt en Obligation til Stiftelsen med Panteret i Urup Hovedgaard og Østbirk Kirke og Kirketiende, lydende paa 4725 Rd. Sølv. I 1830-31 meddeles, at ved Stiftelsens Overtagelse af Østbirk Kirke (rimeligvis mellem 1913 og 1918) var der afdraget 1800 Rd. Sølv. Obligationen blev solgt ved Auktion 20. Septbr. 1832 for 5 Rd., Restbeløbet med resterende Renter fra 1819 blev anmeldt i Biskop Birchs Bo og er ført til Indtægt i 1836-37 som modtaget fra Skifteretten.

Af Afløsningssummerne for Stiftelsens 6 Kirketiender, ialt ca. 172,000 Kr., fik Stiftelsen udbetalt 44,600 Kr. ved de 5 Kirkers Overgang til Selveje. Resten blev henlagt til de 5 selvejende Kirker. Afløsningen for Hørning Kirke, den eneste, der nu tilhører Stiftelsen, var 24,896 Kr., der henstaar under Stiftsmidlerne. Resten af den Stiftelsen tilkommende Del af Afløsningssummen blev anbragt i Tiendebankobligationer.

Naturlydelseerne ophørte 1918 efter en længre Overgangstid. Den Stamkapital paa 1000 Rd., som Oberst Friis havde bestemt skulde blive staaende i Tustrup, ser man virkelig blive staaende i denne Gaard under alle dens Omskiftelser, efter at Stamhuset var ophævet. Først i 1877 blev de 1000 Rd. indfriet af Jægermester Pind i Henhold til Justitsministeriets Tilladelse af 18. Oktober 1872. Ejeren har sikkert paa den Tid ønsket Kreditforeningslaan, og dette tillader jo ikke, at der er nogen Prioritet foran Stamkapitalen, som den stedse blev kaldt i de 180 Aar, den stod i Tustrup. Den blev nu altsaa udbetalt med 3,250 Kr.

Ydelserne fra de 3 Møller af Rug og Malt blev kapitaliseret ved en af Justitsministeriet d. 22. April 1920 approberet Skønsforretning. Kapitalen blev sat til 17,300 Kr.

For Tiden er Stiftelsens Kapitalformue ca. 350,000 Kr., men de store Kapitalanbringelser, særlig i Landbrugsejendomme er ophørt.

De Stiftelsen tilhørende Bygninger: Hørning Kirke og Hospitalsbygningerne er forsikrede for henholdsvis 192,650 Kr. og 65,410 Kr.

Afløsningssummen for Pligtarbejde til Kirken er fastsat til 66 Kr. aarlig.

Hospitalets Beboere har nu hver sit hyggelige Værelse med elektrisk Lys og en god Kakkellovn, hvortil de faar det fornødne Brændsel udleveret, Kul og udmærkede Æltetørv. De faar i rede penge for Tiden 37 kr om Maaneden. Stuekonen faar en aarlig løn af 500 kr. foruden Værelse og forplejning. Hospitalets Beboere kan faa deres Middagsmad fra Stiftelsens Køkken for 50 Øre om Dagen, hvad de fleste benytter sig af. Hvis de foretrækker at tilberede den selv, kan dette ske sammesteds.

Foran Hospitalet findes en smuk og velholdt lille Have. Naar en af Beboerne afgaar ved Døden, afholdes der første Søndag efter Begravelsesdagen et Fællesmaaltid. Efter Begravelsen samles de med Følget ved et Kaffebord.

De afdødes Grave bliver nu vel vedligeholdte. Er der ingen Slægtninge, der kan tage sig af dette, sker det paa Hospitalets Foranstaltning ved Kirkens Graver.

Hospitalet er, kort fortalt, et hyggeligt og velholdt Hjem for hæderlige gamle Mennesker, der efter et arbejdsomt Liv her kan nyde en sorgfri Alderdom.

net kan jo ikke nægtes, at Kosten helt ned mod vor Tid har været meget ensformig og usammensat: Grød, Vælling, Øllebrød og Pandekager maa have været de altbeherskende Retter. Men Hospitalets Brød var godt, og Øllet, der blev brygget i Hospitalet, havde Ord for at være det bedste i Sognet. Kød og Flæsk meldes der ikke noget om; man maa jo formode, at Hospitalets Beboere har kunnet tiltuske sig lidt Kødmat en Gang imellem for deres udmærkede Brød. Men hvordan det nu end har været hermed, saa maa Kosten have været sund, og de smaa, kolde og mørke Kamre, som ingen nu til Dags vilde finde beboelige, synes ikke at have udøvet videre skadelige Virkninger, for det er en Erfaring, at Folk bliver gamle i Hørning Hospital. Der er slet ikke nogen Tvivl om, at Gennemsnitsalderen for dets beboere var langt højere, end hvad der var almindeligt. Gaar man blot 100 Aar tilbage i Tiden, kaldte man Folk paa 60 Aar for Oldinge, og det var kun de færreste, der naaede stort videre. I Hospitalet kunde det næsten kaldes en Undtagelse, naar nogen døde, før de var fyldt 70 Aar, særdeles mange naaede højt op i Firsaaarene, og det hændte ogsaa, at nogle naaede højt op i Halvfemsaaarene. Og dette gælder ikke blot den nyere Tid, men lige saa meget i gamle Dage under de meget primitive Boligforhold og den ensformige og usammensatte Kost.

Beboernes Alder er ikke altid opgivet i Hospitalets Protokoller. Det kan være Tilfældet i Perioder, medens til andre Tider Alderen blev opgivet ved Indlæggelsen og ved Dødsfald. Her er nu gennemgaaet ca. 80 Aargange, hvor Alderen er opgivet. Man ser heraf, at i disse Aargange har af Beboerne fra 4-8 været over 70 Aar, og af disse 2 eller flere over 80, samt enkelte over 90. Nogle Eksempler skal fremføres. Den 14. Febr. 1772 døde Maren Nielsdatter, 96 Aar gammel, 1872, lige 100 Aar efter, døde Anna Christensdatter, 94 Aar gammel. Og 1913 og 1920 opnaaede endnu 2 af Beboerne denne ærværdige Alder. Det er meget almindeligt, at de naar højt op i Firserne. I 1849 døde en Mand 87 Aar gammel, i 1914 døde en gammel Kvinde i samme Alder, 1915 en anden paa 89 Aar. I 1930 døde en 86-aarig Mand, 1936 en 87-aarig. Det kan siges, at som Regel var næsten Halvdelen af Beboerne over 70 og af disse var ofte 2-4 over 80. I 1849 var der 7 over 70 og deraf 4 over 80. At der var 6 over 70 og af dem 2 over 80, var meget almindeligt.

En anden Omstændighed maa omtales. Det er forbavsende saa lidt de gamle Protokoller melder om Ufred og Uorden mellem Beboerne.

Der er kun nævnet et eneste Tilfælde, hvor en mandelig Beboer blev fjærnet paa Grund af upassende opførsel. Det kan næppe have været meget graverende, da han et Aars Tid efter blev optaget igen. I nyere Tid finder man et enkelt Eksempel paa, at en af de kvindelige Beboere maatte fjærnes paa Grund af Ufredelighed.

Af ondartede epidemiske Sygdomme melder Protokollerne kun om et enkelt Tilfælde. Det var i Efteraaret 1779, da 3 af Beboerne døde af "den grasserende Blodsygdom" (vel altsaa Tyfus). Den 10. Oktbr. Døde Maren Jepsdatter, d. 11. Oktbr. Niels Michelsen og endelig d. 21. Oktbr. Dorthé Olufsdatter.

Hermed afsluttes saa Beretningen om Oberst Hans Friis og Den Hørningske Stiftelse. Alle maa være enige i, at de smukke Tanker, Hans Friis ved sin Stiftelse med store Ofre førte ud i Virkeligheden, har baaret gode Frugter. Det var ikke blot sine Standsfæller, de "fattige Adelspersoner", han vilde hjælpe, men ogsaa Børn, der stod uden Forsørger. Naar man tænker paa, hvilken Skæbne der i de Tider ventede hjælpeløse Børn, vil man vide at vurdere, at han ogsaa tænkte paa disse Stakler. Men særlig tænkte han paa: de gamle, der nu ikke længere kunde klare sig selv. Vi ved jo ogsaa nok, hvad der ellers forestod dem, naar de maatte give op. I 240 Aar har Hans Friis nu hvilet i sin Gravhvelving i Hørning Kirke, men hans Stiftelse bestaar og udfører endnu de Velgærninger, det var ham saa magtpaaliggende at faa sat i Gang, inden Døden naaede ham.

Hans Friis' Gravkapel.

Foruden Hans Friis' Kiste staar der endnu 7 andre nede i Begravelsen. For det første hans 2 Hustruer. En ganske lille Barnekiste rummer en Datter, der døde samme Dag, hun blev født. Hans Datter, der var født paa Clausholm 2. November 1652 og døde i Hamborg den 26. August 1679, blev ført hertil og hviler hos sine Forældre. Her findes ogsaa en Kiste med Generalløjtnant Chr. Rantzau-Friis, født 21. Oktober 1684, der som tidligere omtalt var en Søn af Johan Rantzau, i dennes andet Ægteskab med Oberst Friis' Broderdatter. Han havde i sin Ungdom fulgt de franske Tropper i Krigen udenlands. Han var bleven gift med Anna Benedicte Steven d. 22. Oktober 1707; paa den Tid var han Oberstløjtnant og General-Adjutant hos Hertugen af Marlborough. Han døde paa Tustrup d. 15. Marts 1731, kun 46 Aar gammel. Her findes ogsaa den Kiste, der rummer Oberstløjtnant til Hest Gregers Friis, f. 1659. Han døde paa Tustrup 52 Aar gammel d. 9. Febr. 1711. Endelig henstaar her ogsaa en Kiste med Frk. Karen Urne fra Gøllebro i Skaane, f. 1633. Hun døde 1690 efter at have levet 30 Aar af sit Liv i Hans Friis' Hus.

Til mange Sider har jeg endnu at bringe en Tak for Imødekommenhed paa forskellig Maade, for Henvisninger og Oplysninger. Først til Den Hørningske Stiftelses Direktør, Biskop Fr. Bruun-Rasmussen. Til Stiftskasserer J. Høysgaard for værdifulke Oplysninger. Til Lensbaron H. Berner-Schilden-Holstein, der gav mig adgang til at gennemgaa en i hans Eje værende Protokol, der indeholder alt vedrørende Retssag om Clausholm (1683-86). Til Stiftelsens Inspektør; sognepræst P. Gadeberg, der har betroet mig. Oberst Friis' Kirkebog, der findes i Aarslev Præstegaards Arkiv tillige med andre Papirer og Protokoller, der vedrører Den Hørningske Stiftelse, Til Stiftelsens Forvalter, Organist K. Knudsen, der har stillet sine Protokoller og Papirer til min Raadighed. Endelig skylder jeg en Tak til Arkivar ved Rigsarkivet E. Marquard, Landsarkivar cand. mag. Sv. Aakjær og Stadsbibliotekarerne i København, Aarhus og Randers for Oplysninger og hjælpsomhed. Fhv. Gesandt, Friherre Joachim Beck-Friis skylder jeg ogsaa en Tak for givne Oplysninger, det samme gælder Inspektør Jacob Hasselbalch.